

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

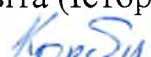
Форма навчання: заочна

Кафедра: суспільних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ**

Виконала магістрантка 2 курсу
спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
Корба Олена Миколаївна

Науковий керівник: **Гамрецька Галина Степанівна,**
кандидат філософських наук, доцент

Рецензент: **Савчук Наталія Сергіївна,**
кандидат філософських наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ...7	
1.1 Компетентнісний підхід: сутність та природа вихідних понять.....	7
1.2 Культурна компетентність: сутність та наукові підходи.....	16
1.3 Культурологічний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі.....	27
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	31
2.1 Навчальна інтеграція як засіб формування культурної компетентності школярів.....	31
2.2 Аналіз кейсу застосування методу проєктів під час вивчення культурологічних тем.....	38
2.3 Організація інтерактивних занять в музеях та галереях.....	50
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування гармонійної особистості неможливе без розвитку культурних і духовних якостей. Саме вони визначають цінності людини, її погляди на світ і впливають на її дії. Від того, якими будуть ці цінності, залежить якість нашого суспільства.

Суспільство, в якому ми живемо, є потужним фактором, що впливає на наш культурний розвиток. Саме воно визначає наші можливості для самореалізації та саморозвитку.

Саме тому модернізація сучасної освіти спрямована на гуманізацію та гуманітаризацію всіх ланок навчально-виховного процесу школи, пріоритетним завданням якої є формування у школярів ключових компетентностей, серед яких важливе місце посідає культурна компетентність.

Формування культурної особистості є ключовим завданням освіти. Основою культурного суспільства є повага до своєї національної ідентичності та розуміння культур інших народів. Культурна людина – це та, яка не лише шанує свою культуру, а й готова до діалогу з представниками інших культур.

Культурна компетентність – це здатність школяра розуміти і цінувати різні культури, вміння співпрацювати з людьми різних національностей і релігій, а також використовувати свої знання для вирішення проблем у багатокультурному світі. Культурно компетентна людина – це та, яка може критично мислити, проявляти толерантність, поважати права інших людей і будувати конструктивні відносини з представниками різних культур.

Культурна компетентність допомагає людині свідомо обирати заняття, які сприяють духовному зростанню, а також будувати міцні стосунки з людьми різних культур. Завдяки культурній компетентності ми

можемо використовувати свій вільний час з користю, збагачуючи свої знання та досвід. Культурна компетентність допомагає нам орієнтуватися в різноманітні культурних цінностей і вибирати ті, які відповідають нашим особистим переконанням.

Культурна компетентність, як ключова, пронизує усі освітні галузі, в тому числі – громадянську та історичну. Зокрема, в історичній освіті на формування культурної компетентності спрямовані такі навчальні ресурси, як-от: твори мистецтва, творчі проєкти, інтерактивні заняття в музеях, галереях тощо.

Зазначена обставина актуалізує дослідження можливостей шкільних курсів історії в напрямі ефективного формування культурної компетентності школярів

Ступінь дослідженості проблеми. Формування компетентностей учнів – це актуальна проблема, яка досліджується багатьма українськими науковцями, зокрема, такими, як-от: Т. Байбара, Н. Бібік, О. Біда, С. Бондар, М. Вашуленко, І. Гудзик, Л. Коваль, О. Локшина, О. Онопрієнко, О. Овчарук, О. Пометун, К. Пономарьова, О. Савченко, С. Трубачева та ін.

Дослідження педагогічної культури як соціокультурного феномена проведено в працях О. Гармаш, В. Гриньової, О. Дубасенюк, Л. Нечепоренко, О. Рудницької та ін.

У сучасних наукових працях досліджуються різні аспекти проблеми культурної компетентності. Наприклад, культурну компетентність як інтегративну здатність особистості школяра, зумовлену досвідом осягнення культурного простору, розглядають Н. Конасова, С. Троянська.

Особливу вагу для дипломного дослідження мають напрацювання науковців, сферою інтересів яких є історична освіта та її роль у формуванні культурної компетентності особистості школяра. Серед них виокремимо праці Ж. Гаврилюк, В. Дерхо, Ю. Малієнко, Т. Мацейків, О. Пометун, Т. Ремех, О. Удада.

Об'єкт дослідження: культурна компетентність школярів.

Предмет дослідження: методичні підходи до реалізації навчальних ресурсів історичної освіти під час формування культурної компетентності старшокласників.

Мета дослідження: визначити та теоретично обґрунтувати методичні підходи до реалізації навчальних ресурсів історичної освіти під час формування культурної компетентності школярів.

Реалізація цієї мети зумовила постановку і вирішення таких взаємопов'язаних **завдань:**

1. З'ясувати сутність та природу вихідних понять компетентнісного підходу в освітньому просторі.
2. На основі аналізу компонентів культурної компетентності розкрити її сутність та зміст.
3. Визначити культурознавчий потенціал змісту громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту профільної середньої освіти.
4. Теоретично обґрунтувати ефективність навчальних технологій під час формування культурної компетентності школярів на уроках історії.

Методи наукового дослідження.

а) теоретичні – аналіз і синтез наукових джерел із теми дослідження, аналогія, порівняння, систематизація, узагальнення, застосовані під час вивчення педагогічної літератури з метою розкриття сутності та змісту культурної компетентності;

б) емпіричні – контент-аналіз шкільних підручників історії, спостереження, бесіда, складання й аналіз завдань, що використовуються для дослідження сучасного стану формування культурної компетентності школярів.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні та

теоретичному обґрунтуванні методичних засад формування культурної компетентності старшокласників під час вивчення шкільних курсів історії.

База проведення дослідження. Дослідницьку роботу було проведено на кафедрі суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та в Комунальному закладі загальної середньої освіти «Ліцей № 4 імені Павла Жука Хмельницької міської ради».

Апробація дослідження. Основні положення й результати дослідження були представлені у виступі «Навчальна інтеграція як засіб формування культурної компетентності школярів у класах НУШ» на VI-му науково-практичному семінарі «Компетентнісний вимір шкільної освіти в умовах Нової української школи» (Хмельницький, 26 листопада 2024 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (46 найменувань). Основний зміст дипломної роботи викладено на 62 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

1.1 Компетентнісний підхід: сутність та природа вихідних понять

Сучасна освіта має за мету створити такі умови, за яких кожен учень зможе отримати якісну освіту. Компетентнісно орієнтований підхід визнаний одним з найефективніших способів модернізації освітнього процесу. Він відповідає сучасним світовим тенденціям у розвитку освіти. Завдяки компетентнісному підходу освіта стає більш практичною та орієнтованою на реальні потреби суспільства.

Сучасні педагоги підкреслюють, що саме набуття життєвих компетентностей дозволяє людині адаптуватися до швидкозмінного світу та успішно вирішувати різноманітні завдання.

Суть компетентнісного підходу полягає в тому, щоб зробити освітній процес більш практико-орієнтованим, спрямованим на формування в учнів таких якостей, як критичне мислення, креативність, здатність до співпраці та самостійного навчання.

Результатом освітнього процесу має стати не просто набуття знань, а формування в особистості здатності застосовувати ці знання на практиці, приймати зважені рішення та діяти ефективно.

Різні аспекти компетентнісного підходу відображено у численних працях (Н. Бібік, О. Пометун, Т. Байбара та ін.).

О. Пометун підкреслює, що результатом освітнього процесу, організованого на засадах компетентнісного підходу, має стати формування в особистості загальної компетентності, що включає в себе знання, уміння, цінності та досвід, необхідні для успішної життєдіяльності.

Загальна компетентність особистості – це не просто сума окремих знань і вмінь, а інтегрована характеристика, яка визначає здатність людини до саморозвитку, адаптації до змін та ефективної взаємодії з оточенням [37].

Н. Бібік розглядає компетентнісний підхід як радикальну зміну парадигми в освіті, яка передбачає переорієнтацію з процесу навчання на результати, які мають практичну цінність для учнів. Науковиця підкреслює, що компетентнісний підхід спрямований на розвиток у учнів не тільки предметних знань, а й ключових компетентностей, таких як критичне мислення, креативність, комунікативність, які дозволять їм успішно адаптуватися до змін на ринку праці та в соціальному середовищі [1, с. 49].

Компетентнісний підхід характеризується зміщенням акцентів з передачі готової інформації на активне залучення учня до навчального процесу, спрямованого на формування ключових компетентностей, які дозволяють успішно функціонувати в суспільстві. Основними ознаками компетентнісного підходу є: зміна ролі вчителя з передавача знань на фасилітатора навчального процесу, орієнтація на розвиток у учнів критичного мислення, креативності, комунікативних навичок та інших ключових компетентностей, а також посилення практичної складової навчання. Компетентнісний підхід передбачає, що освіта має бути тісно пов'язана з реальним життям, готуючи учнів до вирішення практичних задач та адаптації до змін.

Незважаючи на певні розбіжності, вчені сходяться на тому, що компетентнісний підхід спрямований на формування в особистості як загальних компетентностей, необхідних для життя в суспільстві, так і предметних компетентностей, пов'язаних з конкретними галузями знань.

Загальна компетентність учня формується в результаті навчання і відображає його здатність успішно справлятися з різноманітними життєвими завданнями. Компетентність – це володіння учнем певної

компетенції.

Компетентнісний підхід ґрунтується на розумінні таких фундаментальних понять як «компетентність», «ключова компетентність» та «предметна компетентність».

Питаннями теоретичного обґрунтування та методологічного аналізу понять «компетентність» і «компетенція», а також класифікації різних видів компетентностей займалися такі видатні вчені, як В. Байденко, А. Брушлінський, І. Зимня та інші.

Поняття «компетентність» є багатограним і включає в себе не лише знання та вміння людини, а й її здатність адаптуватися до змінних умов навколишнього середовища та ефективно вирішувати проблеми, які виникають. «Компетентність» є також динамічним поняттям, яке відображає здатність людини мобілізувати свої ресурси для досягнення поставлених цілей у різних життєвих ситуаціях.

В ряді робіт «компетентність» розглядається як поняття складне, яке означає відповідність суб'єкта певній сфері діяльності, а «компетенція» в цьому випадку є більш вузьким поняттям, операціональним, таким, що означає різноманітні набуті у процесі освіти якості.

Компетентність в освіті – це результат навчального процесу, який проявляється у здатності особистості застосовувати отримані знання та навички для вирішення різноманітних завдань у реальному житті. Отож, компетентність – це не тільки навчальний досягнення, а й важлива складова особистісного розвитку.

Компетентність передбачає не просто накопичення знань, а їхню трансформацію в практичні вміння, які дозволяють успішно функціонувати в суспільстві. Компетентність підкреслює важливість зв'язку між теоретичними знаннями, отриманими в процесі навчання, і їх практичним застосуванням у реальному житті.

Поняття «компетенція» більш конкретне і визначає конкретні вимоги

до знань і вмінь, необхідних для успішної діяльності в певній сфері, на відміну від «компетентності», яка характеризує загальну здатність людини. Компетенція – це суспільний стандарт, який визначає, якими знаннями і вміннями повинна володіти людина для виконання певної роботи або ролі, тоді як компетентність – це індивідуальна характеристика, яка показує, наскільки людина відповідає цим стандартам.

Предметна компетенція – це сукупність знань, умінь і навичок, які дозволяють учневі самостійно орієнтуватися в матеріалі певного предмета та застосовувати його для розв'язання навчальних задач; це здатність учня не лише запам'ятовувати інформацію, але й використовувати її для аналізу, синтезу та оцінки різних навчальних ситуацій.

Хоча знання, вміння та навички є важливими складовими компетенції, вона не зводиться лише до них. Компетенція також передбачає розуміння своїх повноважень і відповідальності в певній сфері діяльності. Однією з головних цілей освіти є формування у людини набору компетентностей, необхідних для успішного життя в суспільстві.

Компетентність – це результат навчання, який проявляється у здатності людини використовувати свої знання для досягнення цілей і вирішення проблем. Це не просто запам'ятовування інформації, а її глибоке розуміння і вміння застосовувати.

Глибокий аналіз поняття «компетентність» дозволив вченим виокремити чотири його фундаментальні характеристики:

- застосування компетентностей завжди залежить від конкретного контексту, тобто від умов і обставин, в яких ми перебуваємо;
- компетентність фокусується на тому, що людина може зробити, а не на тому, як вона цього досягла; це продемонстрований результат, а не опис процесу навчання;
- для об'єктивного вимірювання рівня компетентності індивіда необхідно розробити чіткі та узгоджені стандарти, які визначають,

що саме вважається проявом цієї компетентності;

- компетентність відображає актуальний рівень знань, умінь і навичок індивіда, тобто те, що він здатний продемонструвати в даний момент часу [22].

Отже, компетентність – це комплексна характеристика, яка включає в себе не лише знання та вміння, а й особистісні риси, необхідні для ефективного виконання завдань. Компетентність – це здатність інтегрувати різноманітні знання, уміння та особистісні якості для досягнення поставлених цілей.

Навчання має на меті не просто надати учням інформацію, а сформувати в них комплексні вміння, які дозволять їм успішно діяти в різних ситуаціях. Саме тому компетентність є основним результатом освітнього процесу. Оволодіння знаннями, уміннями та навичками – це лише перший крок. Справжня мета навчання – це формування в учнів здатності застосовувати ці знання на практиці, тобто розвиток їх компетентностей.

У дидактичному аспекті компетентнісний підхід до навчання виявляється через такі прояви індивідуальності учнів:

- знання: «Я знаю що...»
- діяльність: «Я вмю це зробити... Я можу... Я роблю...»
- творчість: «Я створюю... Я придумую...»
- емоційно-ціннісна сфера: «Я прагну... Я хочу...»

Отже, компетентнісний підхід забезпечує системну модернізацію всіх компонентів навчального процесу, зміщуючи акценти з передачі знань на формування в учнів практичних умінь і навичок, необхідних для життя і роботи. Це підвищує мотивацію учнів до навчання та сприяє розвитку їхньої індивідуальності.

Щоб успішно розвивати компетентності учнів, необхідно розуміти, що вони є надпредметними, тобто виходять за рамки окремих навчальних

дисциплін. Систематична робота вчителя, спрямована на формування компетентностей через організацію діяльності учнів, дозволяє зробити навчальний процес більш ефективним і результативним.

Компетентнісний підхід розглядає компетентність як здатність людини використовувати свої знання та досвід для вирішення різноманітних завдань. Тому навчання будується таким чином, щоб учні могли застосовувати отримані знання на практиці.

Компетентнісний підхід спрямований на розвиток у учнів здатності інтегрувати різноманітні знання, вміння, навички, цінності та емоції для ефективної діяльності в різних життєвих ситуаціях.

Якщо людина володіє набором універсальних знань, умінь і навичок, що дозволяють їй ефективно функціонувати в різних сферах життя, то такі навички визначаються як ключові компетентності. Якщо ж компетентність людини зосереджена на конкретній предметній області, наприклад, на певній науковій дисципліні, то така компетентність визначається як предметна.

Аналізуючи потреби сучасної української освіти, педагоги виділяють три рівні компетентностей, які формуються в процесі навчання: ключові, що забезпечують успішну адаптацію в суспільстві, міжпредметні, які поєднують знання з різних предметів, та предметні, пов'язані з конкретними навчальними дисциплінами.

Отже, компетентнісний підхід орієнтує навчально-виховний процес на формування у учнів системи компетентностей, які ієрархічно поділяються на ключові, міжпредметні та предметні.

1) Предметні компетентності – це інтегрований результат навчання, який проявляється в здатності учня успішно виконувати різноманітні навчальні завдання, пов'язані з конкретним предметом. Це включає в себе не тільки засвоєння теоретичного матеріалу, але й вміння аналізувати інформацію, вирішувати проблеми, проводити дослідження та

презентувати результати своєї роботи.

Предметна компетентність визначається як здатність учня самостійно виконувати різноманітні навчальні завдання за допомогою знань, умінь і навичок, отриманих під час вивчення певного предмета. Предметні компетентності формуються на основі конкретного навчального матеріалу і тісно пов'язані з його змістом.

2) Загальнопредметні (галузеві) компетентності – це здатність учня інтегрувати знання, уміння та навички, отримані в рамках різних навчальних предметів, для аналізу складних ситуацій, формулювання гіпотез, розробки рішень і їх обґрунтування. Ці компетентності формуються в процесі вивчення різних навчальних предметів і сприяють розвитку в учня критичного мислення, творчих здібностей і здатності до самостійного навчання. Вони дозволяють учню підходити до вирішення проблем комплексно, використовуючи різноманітні знання та вміння.

3) Ключові (надпредметні) компетентності – це інтегрований комплекс знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень, який дозволяє людині ефективно функціонувати в суспільстві, вирішувати різноманітні завдання, адаптуватися до змін і досягати особистих та професійних цілей. Ці компетентності є основою для успішного навчання протягом усього життя і забезпечують готовність людини до активної участі в житті суспільства. це інтегрований комплекс знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень, який дозволяє людині ефективно функціонувати в суспільстві, вирішувати різноманітні завдання, адаптуватися до змін і досягати особистих та професійних цілей. Ці компетентності є основою для успішного навчання протягом усього життя і забезпечують готовність людини до активної участі в житті суспільства. Ключові компетентності – це фундамент, на якому будується успішна кар'єра і особисте життя.

Ключова компетентність – це міра готовності людини до життя в суспільстві, яка виражається в її здатності ефективно використовувати

знання, уміння і навички для вирішення різноманітних завдань, адаптації до змін і досягнення особистих та соціальних цілей. Ці компетентності формуються протягом усього життя і є важливою складовою освіти.

На основі всебічного аналізу досвіду вчителів та вимог сучасного суспільства, група українських науковців під керівництвом О. Овчарук, О. Локшиної, Н. Бібік, О. Пометун та О. Савченко визначила шість ключових компетентностей, які є необхідними для успішної соціалізації та самореалізації особистості. До них належать культурна, здоров'язбережувальна, інформаційно-комунікативна, соціальна, громадянська та підприємницька компетентності. Цей перелік відображає сучасні тенденції розвитку освіти та спрямований на формування всебічно розвиненої особистості, готової до життя в динамічному світі.

Оновлені освітні стандарти в Україні, розроблені з урахуванням рекомендацій Європейського парламенту та Ради Європи (18.12.2006), визначають 11 ключових компетентностей як основну мету освітнього процесу. Цей підхід відображає прагнення України до інтеграції в європейський освітній простір та формування конкурентоспроможного покоління, готового до життя в динамічному світі.

Порівняємо їхнє формулювання у Концепції нової української школи та Державному стандарті профільної середньої освіти:

№ з/п	Концепція НУШ	Державний стандарт профільної середньої освіти
1	Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами	Вільне володіння державною мовою
2	Спілкування іноземними мовами	Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
3	Математична компетентність	Математична компетентність

4	Основні компетентності у природничих науках і технологіях	Компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій
5		Інноваційність
6	Екологічна грамотність та здорове життя	Екологічна компетентність
7	Інформаційно-цифрова компетентність	Інформаційно-комунікаційна компетентність
8	Уміння вчитися упродовж життя	Навчання впродовж життя;
9	Соціальна та громадянська компетентності	Громадянські та соціальні компетентності
10	Обізнаність та самовираження у сфері культури	Культурна компетентність
11	Ініціативність та підприємливість	Підприємливість і фінансова грамотність

Для забезпечення ефективного розвитку ключових і предметних компетентностей необхідно, щоб кожен навчальний предмет був спрямований на формування конкретних знань, умінь і навичок, визначених у державних стандартах. Державні вимоги до навчальних досягнень учнів відіграють ключову роль у цьому процесі, оскільки вони чітко визначають, якими знаннями, вміннями і навичками мають володіти учні після завершення вивчення певного навчального матеріалу. Таким чином, державні вимоги забезпечують єдиний підхід до оцінювання якості освіти і дозволяють відстежувати прогрес учнів у досягненні поставлених цілей.

Отже, компетентнісний підхід – це сучасний підхід до освіти, який спрямований на формування в учнів не тільки знань, а й умінь, навичок і

цінностей, необхідних для успішної адаптації в динамічному світі. Перехід до компетентнісного підходу означає зміну ролі учня з пасивного споживача знань на активного учасника навчального процесу, здатного самостійно ставити цілі, шукати інформацію, вирішувати проблеми та приймати рішення. Компетентнісний підхід (разом із особистісно зорієнтованим та інтегрованим) став основоположною засадою Державних стандартів усіх рівнів освіти.

1.2 Культурна компетентність: сутність та наукові підходи

Формування гармонійного та багатогранного суспільства, а також всебічно розвиненої особистості неможливе без поєднання поваги до власної національної ідентичності з розумінням та прийняття культур інших народів. Цей складний процес передбачає не лише усвідомлення та захист своїх інтересів, але й готовність до конструктивного діалогу, співпраці та взаємоповаги у багатонаціональному середовищі. Саме тому загальнокультурна компетентність є однією з найважливіших складових сучасної освіти.

Теоретичні засади культурної освіти учнів розроблялися ще класиками педагогіки – А. Дістервегом, К. Ушинським, В. Сухомлинським. Сучасні українські дослідники, такі як О. Гармаш, В. Гриньова, Л. Нечепоренко та О. Рудницька, поглиблюють ці розробки, вивчаючи педагогічну культуру як важливий компонент соціокультурного середовища.

Проблема культурної компетентності є багатогранною і вивчається з різних ракурсів. Наприклад, Н. Конасова, О. Пошетун та С. Троянська досліджують її як здатність особистості успішно функціонувати в культурному середовищі. Водночас, Т. Нестеренко зосереджується на особливостях формування цієї компетентності у молодших школярів.

У філософській та педагогічній літературі тривають пошуки найбільш точного та всеосяжного визначення понять «культура», «загальна культура» та «культурна компетентність».

Культура є невід'ємною складовою життя будь-якої спільноти та кожної окремої людини, відображаючи багатовіковий шлях розвитку людства у всій його різноманітності [43, с.131].

Слово «культура» походить від латинського дієслова «colere», що означає «обробляти», «вирощувати». Спочатку воно стосувалося землеробства, а згодом набуло ширшого значення.

У трактаті Марка Порція Катона «Про землеробство» («De agricultura», III ст. до н. е.) ми знаходимо одне з найдавніших вживань слова «культура». Автор, розглядаючи питання землеробства, не обмежується лише технічними аспектами, а звертає увагу на духовний бік цієї діяльності.

У середньовічній Європі поняття «культура» було тісно пов'язане з ідеєю досягнення досконалості в певній сфері діяльності, наприклад, у праві, науці чи літературі.

Лише з XVII століття слово «культура» набуло сучасного значення і стало синонімом освіченості, вихованості та обізнаності, тобто всього того, що ми сьогодні розуміємо під поняттям «культурність». До того часу воно використовувалося в більш вузькому сенсі. У XVII столітті поняття «культура» стало синонімом слова «цивілізація» і почало використовуватися для позначення загального рівня розвитку суспільства та індивіда.

Німецький юрист і історик С. Пуфендорф (1632-1694 рр.) у своїх працях вперше застосував термін «культура» в тому значенні, яке ми використовуємо сьогодні, тобто як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством. С. Пуфендорф вважається одним із перших мислителів, який сформулював сучасне розуміння культури як

результату суспільної діяльності людини.

Сьогодні під «культурою» розуміють усе багатство матеріальних і духовних надбань людства, накопичених протягом тисячоліть [4, с. 839].

Через культуру людина не просто пристосовується до навколишнього середовища, а й активно його перетворює, створюючи «другу природу» – світ, зроблений за власним задумом, що відображає її унікальні здібності та прагнення до самовдосконалення.

Ми розглядаємо культурну компетентність як комплексний показник, що включає знання про мову, історію, матеріальну і духовну культуру українського народу та вміння ефективно застосовувати ці знання для вирішення життєвих завдань і взаємодії з оточенням, визначаючи своє місце в українській культурі.

Як зазначено у Державному стандарті профільної середньої освіти, культурна компетентність передбачає «наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти та цінувати творчі способи вираження і передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку та вираження власних ідей, почуттів засобами культури та мистецтва» [11, с. 7].

Передумовою культурної компетентності виступає формування культури особистості як одне з найважливіших завдань сучасної освіти й виховання. Культурна компетентність передбачає всебічний розвиток через залучення до різних видів мистецької творчості. Щоб бути культурно компетентним, потрібно бути відкритим до різних видів мистецтва.

Обізнаність та самовираження в культурі – це здатність не лише споживати мистецтво, а й розуміти його глибинний зміст, формувати власні критерії оцінки та створювати щось своє. Культурна компетентність

– це поєднання глибокого розуміння власної культури та відкритості до інших, що проявляється у здатності аналізувати мистецтво, формувати власні естетичні смаки та виражати себе через творчість.

Формуючи культурну компетентність, ми навчаємо молодь самостійно обирати життєвий шлях, спираючись на власні цінності та розуміння свого місця в суспільстві. Виховання культурно компетентної молоді – це інвестиція в майбутнє, адже саме такі люди здатні будувати міцні міжнародні відносини і сприяти взаєморозумінню між народами.

Завдання полягає у тому, щоб підготувати молодь до життя в багатокультурному світі, навчити її ефективно спілкуватися з представниками інших культур та будувати міцні міжособистісні стосунки. Ми прагнемо, щоб учні усвідомлювали, що культура – це не лише те, що нас об'єднує, а й те, що нас відрізняє, і навчилися жити в гармонії з цією різноманітністю.

Сучасні науковці по-різному структурують культурну компетентність. Наприклад, визначаючи культурну компетентність як інтегративну здатність особистості, зумовлену досвідом осягнення культурного простору, вони виділяють в її структурі такі компоненти: когнітивний, ціннісно-орієнтаційний, комунікативно-діяльнісний. З'ясуємо зміст кожного компонента.

Когнітивний компонент передбачає глибоке розуміння культури, здатність до аналізу та синтезу інформації, а також формування цілісного світогляду, що дозволяє бачити культуру як складну систему, пов'язану з усіма сферами життя людини. Цей компонент розвиває критичне мислення, необхідне для об'єктивного оцінювання культурних цінностей та норм, а також сприяє формуванню широкого спектру знань про культуру, від філософських концепцій до практичних аспектів міжкультурної комунікації.

Цей компонент передбачає, що людина має бути обізнана в

широкому колі питань, пов'язаних з культурою, від національних традицій до глобальних цінностей, і володіти навичками, необхідними для повноцінного життя в суспільстві. Для його розвитку необхідно опанувати знання про різні культури, розуміти їхні особливості та взаємозв'язки, а також розвинути навички, необхідні для ефективної взаємодії з людьми різних культур.

Культурна компетентність характеризується емоційно-ціннісною спрямованістю, оскільки присвоєння продуктів культури передбачає їхнє чуттєве сприйняття, емоційно-ціннісне ставлення до них.

Ціннісно-орієнтаційний компонент визначає наше емоційне ставлення до культури, формує почуття задоволення від культурних досягнень і сприяє розвитку емпатії та толерантності. Цей компонент робить культуру не просто сукупністю знань, а частиною нашої особистості, впливаючи на наші почуття, цінності та ставлення до світу. Завдяки ціннісно-орієнтаційному компоненту ми відчуваємо свою приналежність до певної культурної спільноти, розуміємо та поважаємо цінності інших культур, що сприяє нашій соціалізації. Він допомагає нам знайти своє місце в світі, ідентифікувати себе з певними культурними цінностями та традиціями.

Комунікативно-діяльнісний компонент передбачає вміння ефективно спілкуватися з представниками різних культур, самостійно здобувати знання про культуру та застосовувати їх на практиці, а також брати активну участь у збереженні культурних цінностей. Цей компонент розвиває вміння діяти в міжособистісних і міжкультурних ситуаціях, використовуючи набуті знання і досвід для вирішення різноманітних завдань. Комунікативно-діяльнісний компонент стимулює особистісний розвиток, спонукаючи до самостійного пошуку знань, самовдосконалення та активної участі в культурному житті. Він робить нас активними учасниками культурного життя, здатними не тільки споживати культуру,

але й створювати її.

Культурна компетентність – це фундамент, на якому будуються такі складні людські якості, як майстерність, творчість і мистецтво, і одночасно – ключ до особистісного зростання, який допомагає людині реалізувати свій потенціал і знайти своє місце в житті. Завдяки культурній компетентності людина може не тільки адаптуватися до змін, але й активно їх формувати, створюючи таким чином своє майбутнє, при цьому будуючи міцну основу для розвитку своїх талантів і здібностей [14].

Як зазначає Т. Нестеренко, у структурі культурної компетентності ступінь орієнтації особистості в джерелах духовної і матеріальної культури характеризується як загальнокультурний простір, який визначає зміст уявлень про еталони і цінності, втілені у наукових ідеях, концепціях, поняттях, творах мистецтва [32, с. 121].

Щоб оцінити рівень культурної компетентності, необхідно звернути увагу на те, наскільки людина активно залучена до культурного життя: чи регулярно вона стикається з різними видами мистецтва, чи бере участь у збереженні культурної спадщини, чи спілкується з людьми, які поділяють її інтереси. Ознаками високої культурної компетентності є регулярне ознайомлення з різними видами мистецтва, активна участь у культурних заходах та здатність знаходити спільну мову з людьми, які мають різні культурні інтереси [35].

Науковці виділяють чіткі ознаки, за якими можна визначити рівень розвитку загальнокультурної компетентності:

- мотиваційний компонент підтверджує, що учні усвідомлюють цінність культури і прагнуть до самовдосконалення через культурну діяльність;
- когнітивний критерій демонструє рівень розвитку критичного мислення учня, його здатність до аналізу культурних феноменів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та формулювання

власних висновків;

- діяльнісний критерій визначає, наскільки добре учень опанував практичні навички, необхідні для активної участі в культурному житті та створенні власних культурних продуктів;
- емоційно-почуттєвий критерій дозволяє визначити, наскільки людина відчуває радість, задоволення та інші позитивні емоції від участі в культурному житті; За допомогою цього критерію можна оцінити, наскільки сильно людина мотивована до подальшого розвитку своєї культурної компетентності.

Згідно з цим, рівень сформованості культурної компетентності поділяється на три рівні: високий, середній та низький.

Школярі з високим рівнем культурної компетентності цінують культуру як невід'ємну частину свого життя, постійно прагнуть до саморозвитку в культурному аспекті і бачать у цьому шлях до особистісного зростання. Для таких учнів культура є важливою цінністю, вони усвідомлюють необхідність постійного самовдосконалення в культурній сфері і бачать у цьому ключ до розвитку своєї особистості.

Характерною ознакою середнього рівня є наявність фрагментарних знань про культуру та обмежений досвід міжкультурної комунікації. Учні з середнім рівнем мають певні знання про культуру, але вони розрізнені і не завжди систематизовані. Вони здатні спілкуватися з представниками інших культур, але цей досвід обмежений кількома культурами. Для середнього рівня характерне усвідомлення цінності культури, проте мотивація до саморозвитку в культурній сфері виникає переважно під впливом зовнішніх чинників, а не є постійною внутрішньою потребою. Школярі з середнім рівнем культурної компетентності цінують культуру, але їхнє прагнення до самовдосконалення в культурній сфері є непостійним і часто виникає під впливом зовнішніх стимулів.

Характерною ознакою низького рівня є поверхневий рівень знань

про культуру, відсутність здатності аналізувати культурні явища та використовувати їх у повсякденній діяльності. Школярі з низьким рівнем не усвідомлюють важливості культури для особистості та суспільства, їхнє прагнення до самовдосконалення в культурній сфері є випадковим і несистемним. Школярі з низьким рівнем не проявляють інтересу до культурних подій, не беруть участі в культурних заходах і не прагнуть до розширення свого культурного кругозору.

Головна мета шкільної освіти – сформувати у школярів здатність розуміти та цінувати культурні цінності, самостійно аналізувати культурні явища та розвивати себе в культурному аспекті. У результаті шкільної освіти учні повинні опанувати навички, необхідні для самостійного культурного розвитку, вміти оцінювати культурні явища та орієнтуватися в різноманітті культурних цінностей.

Якість освітнього процесу залежить від соціокультурного контексту і може бути покращена за рахунок врахування культурних особливостей учнів.

Розвиток особистості учня та збагачення його культурного досвіду нерозривно пов'язані з процесом гуманізації освіти. Чим різноманітнішою є діяльність школяра, тим яскравіше проявляється його індивідуальність.

Визначаючи педагогічні умови формування культурної компетентності, педагоги повинні спиратися на сучасні наукові дослідження та враховувати індивідуальні особливості кожного учня. Для успішного формування культурної компетентності необхідно створювати такі умови навчання, які б відповідали віковим та індивідуальним особливостям учнів і були побудовані на засадах науковості, систематичності тощо. Також необхідно забезпечити систематичну, послідовну та активну діяльність учнів, яка б відповідала їхнім віковим та індивідуальним особливостям і була побудована на науково обґрунтованих підходах.

Ефективне формування культурної компетентності передбачає поетапний розвиток усіх її складових, використання сучасних технологій та активних методів навчання. Щоб сформувати високий рівень культурної компетентності, необхідно забезпечити послідовне опанування учнями всіх її складових за допомогою сучасних освітніх технологій та активних методів навчання. Поєднання поетапного розвитку компонентів культурної компетентності з використанням інтерактивних форм навчання та сучасних технологій є запорукою успіху.

Щоб сформувати культурну компетентність, необхідно забезпечити плавний перехід від одного компонента до іншого, створюючи єдину систему розвитку, що починається з мотивації та закінчується самостійною творчістю. Без послідовного проходження всіх етапів – мотиваційного, інформаційно-теоретичного, процесуально-діяльнісного, аналітико-корекційного та самостійно-творчого – неможливо досягти високого рівня культурної компетентності.

На кожному етапі діяльності здійснювався комплекс заходів, що включав постановку мети, підбір навчального матеріалу, вибір методів навчання, контроль знань учнів та аналіз результатів.

Ключовим елементом формування культурної компетентності є використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Інформаційно-комунікаційні технології є потужним інструментом для розвитку культурної компетентності, оскільки вони дозволяють персоналізувати навчання, розвивати різні види мислення та сприяють міжкультурній взаємодії. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі є необхідним для підготовки молоді до життя в інформаційному суспільстві. Завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій учні можуть отримати доступ до знань з будь-якої точки світу, що сприяє їхньому культурному розвитку.

Третьою важливою умовою формування культурної компетентності

є активне використання інтерактивних методів навчання, які дозволяють учням моделювати реальні життєві ситуації та розвивати навички міжкультурної взаємодії. Інтерактивні методи навчання відіграють ключову роль у формуванні культурної компетентності, оскільки вони створюють умови для моделювання реальних ситуацій та розвитку вмінь спілкуватися в різноманітних культурних контекстах. За допомогою інтерактивних методів навчання учні набувають досвіду вирішення завдань, які вимагають розуміння культурних особливостей інших людей та вміння ефективно спілкуватися в різних культурних контекстах.

Інтерактивні методи навчання базуються на створенні проблемних ситуацій, які стимулюють активну пізнавальну діяльність учнів та розвивають їхні вміння вирішувати різноманітні завдання, пов'язані з культурою та спілкуванням. Основою інтерактивного навчання є моделювання реальних життєвих ситуацій, які вимагають від учнів застосування знань та вмінь для пошуку нестандартних рішень.

1.3 Культурологічний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі

Відповідно до Державного стандарту профільної середньої освіти, метою громадянської та історичної освітньої галузі є «розвиток особистості здобувачів освіти через критичне осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між світовими, загальноукраїнськими і локальними процесами; усвідомлення своєї належності до української нації як частини європейської спільноти, розуміння її цивілізаційного шляху та історичної ролі в контексті європейської і світової історії; усвідомлення важливості і цінності історичних знань для розвитку нації і держави; формування української національної та громадянської ідентичності, оборонної свідомості,

громадянської стійкості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності і територіальної цілісності України, активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права, дотримання принципів гендерної рівності» [11 с. 14].

У додатку 17 Державного стандарту визначено компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі та базові знання. Зокрема, в контексті культурної компетентності навчальні курси громадянської та історичної освітньої галузі мають забезпечити формування в учнів таких умінь:

- досліджувати тенденції розвитку культури в минулому та сьогоденні;
- аналізувати надбання української національної культури в європейському і світовому контекстах;
- використовувати мистецькі артефакти для пізнання минулого і сьогодення, осмислювати твори мистецтва в історичному і сучасному контексті;
- характеризувати різні культури, їх цінності, традиції;
- оцінювати вплив належності до різних спільнот на формування поглядів і переконань особи брати участь у збереженні пам'яток культурної спадщини [11, с. 8-9].

Крім того, перед громадянською та історичною освітньою галуззю стоїть завдання щодо формування певних ставлень:

- шанобливе ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин (спільнот), інших держав і народів;
- поцінювання соціального і культурного різноманіття, повага до

- своєї та інших культур;
- відкритість до міжкультурного діалогу [11, с. 9].

На основі аналізу навчальних програм історичних курсів для 10-11 класів ми дійшли висновку про їхній значний культурознавчий складник. Наприклад, під час вивчення в курсі історії України такої соціальної катастрофи, як Перша світова війна, пропонується навчальний проєкт «Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців». Вивчення історії Української революції 1917 – 1921 р. також передбачає дослідження культурного життя. Тут запропоновано розглянути нові тенденції розвитку культури 1914 – 1921 рр., охарактеризувати стан освіти, науки, мистецтва, а також познайомитися з культурно-освітньою діяльністю громадських організацій.

Під час вивчення культурного життя УСРР навчальною програмою передбачено розгляд таких питань: ідеологізація національно-культурного життя радянської України; освіта; наука; мистецькі спілки 1920 – 1930-х рр.; митці Розстріляного відродження й апологети соцреалізму; кінематограф. Історію західноукраїнських земель та життя політичної еміграції у міжвоєнний період також доповнено культурологічним матеріалом. Культурне життя розглядається і в часи Другої світової війни: освіта, наука, література, образотворче мистецтво, музика та кіно. Вивчення особливостей розвитку культури програмою передбачено і в наступні періоди: у повоєнне десятиріччя, в умовах десталінізації, в період системної кризи радянського ладу, під час відновлення незалежності та становлення України як незалежної держави.

Відповідно до навчальної програми, під час вивчення новітньої історії України визначено такий орієнтовний перелік пам'яток і пам'ятників України для навчальної роботи:

а) Пам'ятки архітектури: будівля Держпрому в Харкові, будівля Верховної Ради УРСР в Києві.

б) *Пам'ятки образотворчого мистецтва*: «Еней та його військо» (Г. Нарбут); літографія «Гуцул з квіткою», естамп «Карпатська мати» (В. Касіян); картина «Життя». Триптих. Любов. Сім'я. Повернення. (Ф. Кричевський); пам'ятник Т. Шевченку в Ромнах (І. Кавалерідзе); картина «Бій Богуна з Чарнецьким під Монастирищем в 1653 р.» (М. Самокиш); картина «Хата в Богданівці» (К. Білокур); картина «Хліб» (Т. Яблонська); картина «Гороховий звір» (М. Приймаченко); пам'ятник засновникам Києва (В. Бородай).

Оскільки архітектура та мистецтво відображають дух своєї епохи, вивчення пам'яток цих видів мистецтва є важливим для розуміння історичних процесів. Навчальні програми з історії приділяють велику увагу вивченню архітектури та мистецтва, оскільки ці види творчості є невід'ємною частиною історичної спадщини.

Історія архітектури та мистецтва є важливим компонентом історичної освіти, оскільки ці сфери відображають культурні, соціальні та економічні аспекти минулих епох. Архітектура та мистецтво є дзеркалом культури, тому їхнє вивчення є важливим для розуміння історичного розвитку суспільства.

Для з'ясування можливостей навчальних ресурсів підручників історії, які слугують засобами для компетентісно орієнтовного навчання під час вивчення культурологічного матеріалу, було здійснено їхній контент-аналіз. Об'єктом контент-аналізу слугував підручник історії України для 11 класу (2019 року видання) авторів В. Власова та С. Кульчицького.

На основі контент-аналізу було з'ясовано, що у даному підручнику об'єм культурологічного матеріалу складає сорок сторінок, що становить 14% від змісту усього підручника. Загалом факти та теорія культурологічного змісту представлені авторським текстом. Залучено також такі компоненти підручника, як-от: додатковий текст, ілюстрації та

методичний апарат. Слід зазначити, що додатковий текст культурологічного змісту є незначним. Він представлений шістьма документами:

- З постанови ЦК КП(б)У «Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» (1947 р., 29 серпня).
- Із пропозицій Міністерства кінематографії СРСР щодо доопрацювання фільму «Тарас Шевченко», 14.02.1951 р.
- Зі спогадів М. Коцюбинської.
- З книги Леоніда Кучми «Україна – не Росія».
- З листа творчої молоді м. Дніпропетровська.
- Зі щоденника О. Гончара після хвилі арештів української інтелігенції.

Ілюстративний матеріал в підручнику – різноплановий. Він містить світлини (сюжетні, портретні), карикатури та репродукції творів образотворчого мистецтва. Кількісне співвідношення видів ілюстративного матеріалу культурологічного змісту показано в діаграмі (рис. 1.1).

Портретні світлини в підручнику розміщені під рубрикою «Особистість». Серед світлин виокремимо портрети таких діячів української науки і культури, як-от: О. Богомолець, О. Палладін, С. Лебедєв, С. Корольов, Б. Патон, В. Глушков, В. Симоненко, Л. Костенко, І. Драч та інші.

Для ознайомлення з творами образотворчого мистецтва автори підручника пропонують старшокласникам репродукції картин В. Костецького «Повернення» (1947), Т. Яблонської «Хліб (1949), К. Білокур «Колгоспне поле» (1948-1949), М. Приймаченко «Гороховий звір» (1971). Також представлено роботу А. Горської, В. Зарецького та В. Смирнова – ескіз мозаїки «Стяг перемоги»; А. Горської, О. Заливахи,

Г. Зубченко, Л. Семикіної, Г. Севрук – вітраж «Шевченко. Мати» для вестибюля червоного корпусу Київського державного університету імені Т. Шевченка (1964 р.); А. Горської – «Портрет В. Симоненка» (1964 р.).

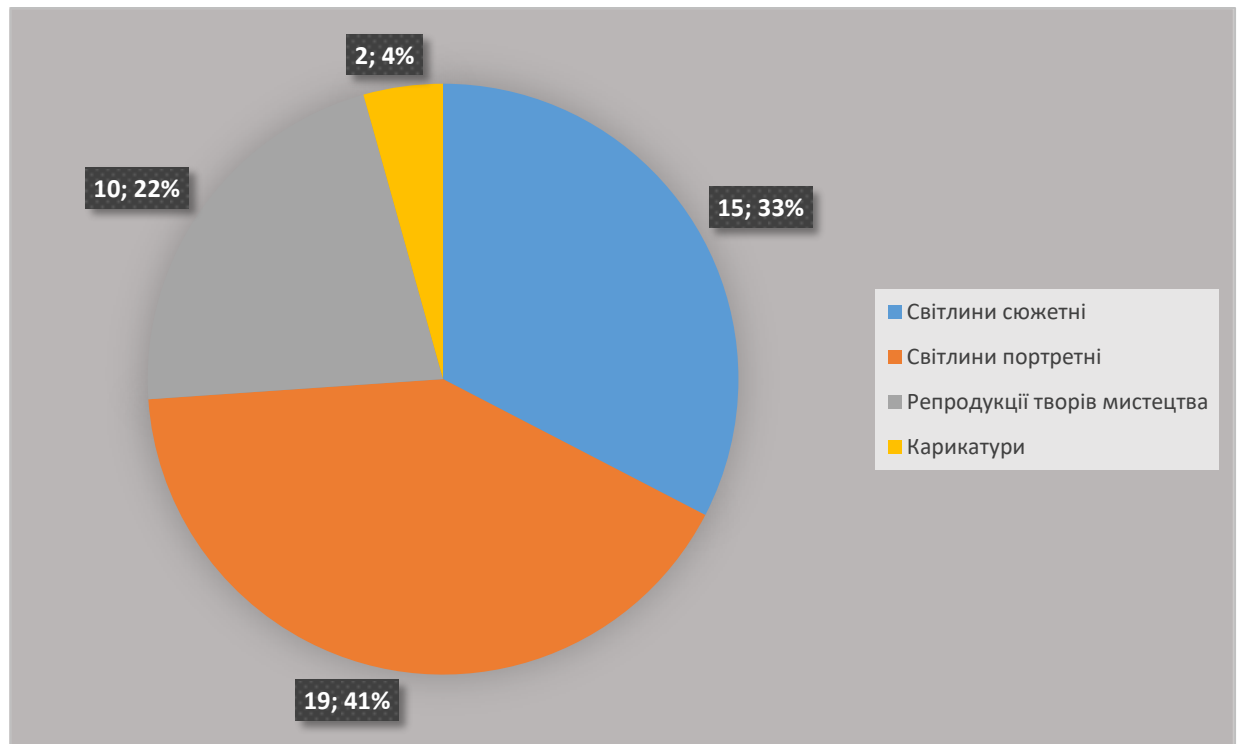

Рис. 1.1 Кількісне співвідношення видів ілюстративного матеріалу культурологічного змісту

Отож, на основі аналізу Державного стандарту профільної середньої освіти, навчальної програми історичних курсів та підручників історії можемо стверджувати, що громадянська та історична освітня галузь має достатньої навчальних ресурсів для формування культурної компетентності старшокласників.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1 Навчальна інтеграція як засіб формування культурної компетентності школярів

Відповідно до Державних стандартів усіх рівнів середньої освіти, ключові компетентності здобувачів освіти формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетентностей.

Позаяк культурна компетентність є ключовою, то рівень її сформованості можна трактувати як інтегрований результат навчальної діяльності по засвоєнню змісту освіти, тобто усіх освітніх галузей. У зв'язку з цим, одним із найбільш ефективних засобів формування культурної компетентності під час навчального процесу є технологія інтегрованого навчання, яка повною мірою забезпечує створення узагальненої системи знань про різні сфері культури.

Навчальна інтеграція допомагає створити індивідуальну систему знань кожного школяра, сформувати в нього інтегративне мислення, визначитися із життєвими цінностями. Серед багатьох цілей, які педагоги визначають при застосуванні технології інтегрованого навчання, варто виокремити такі: стимулювання прагнення до вільної життєтворчості, соціально-психологічна інтеграція з іншими людьми на засадах спільних загальнокультурних цінностей.

Згідно з «Концептуальними засадами реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти», «Об'єднання в єдине ціле раніше ізольованих частин, елементів, компонентів, що супроводжується

ускладненням і зміцненням зв'язків і відношень між ними, є одним із найважливіших принципів реформування освіти, універсальним способом оновлення (перетворення) і поживлення процесу навчання. Інтегрований підхід дає змогу створювати нову якість освіти (як у плані змісту, так і сенсів), чутливу до потреб сьогодення. Інтеграція в навчанні також тісно пов'язана з реалізацією принципу доцільності, забезпечує, зокрема, узгодженність усіх елементів освітнього процесу між собою [33, с. 16].

Інтеграція дозволяє не тільки встановити та виявити внутрішньопродметні, міжпредметні та міжгалузеві зв'язки, а ще й забезпечити їх застосування на практиці, актуалізувавши життєвий досвід школярів.

Науковці Т. Давиденко, Л. Зоріна, С. Клепко, Т. Шамова, які досліджували цю проблему, довели, що навчальна інтеграція допомагає висвітлити такі феномени реальності, як-от: культура й цивілізація, наука та мистецтво, наука та культура, зв'язок людини з оточуючим світом. Тобто під час навчальної діяльності створюються умови для об'єднання в єдине ціле пізнавальної, комунікативно-поведінкової, та емоційно-ціннісної сфер діяльності особистості.

Інтегрована природа історичного знання зумовлена тією обставиною, що воно містить історію різних галузей, що відображають поступ людства. Серед таких галузей гідне місце займає культура як духовна сфера суспільства. Під час вивчення культурної спадщини важливо використовувати і внутрішню, і зовнішню інтеграцію.

У системі профільної середньої освіти внутрішня інтеграція культурологічного матеріалу ефективніше впроваджується за умов вивчення єдиного загальноосвітнього курсу історії «Історія: Україна і світ».

Слід зазначити, що методичний апарат підручника також

спрямований на реалізацію внутрішньої інтеграції. Наприклад, розглядаючи тему «Соціальні зміни та культурне життя», автори підручника пропонують здобувачам освіти осмислювати культурні процеси в радянській Україні в контексті світових тенденцій у часи протистояння тоталітаризму та демократії. Про це свідчать такі завдання для узагальнення:

- Поясніть, чому 1920-ті роки називають «бурхливими» або «золотими». Використовуючи матеріал підручника й додаткову інформацію, визначте спільне й відмінне в соціальному та культурному розвитку країн з демократичними й тоталітарними режимами.
- Назвіть характерні риси культури модернізму. Які теми порушували митці й літератори цієї епохи? Як ви розумієте поняття «естетика сили» в контексті характеристики авторитарних і тоталітарних режимів? [30, с. 145].

Зовнішня інтеграція під час вивчення культурологічних тем може бути забезпечена через запровадження системи міжпредметних зв'язків із українською мовою й літературою, зарубіжними літературами, географією, мистецтвознавчими курсами. Для практичної реалізації міжпредметних зв'язків варто забезпечити організаційно-педагогічні умови:

- здійснити проблемно-хронологічну синхронізацію навчання предметів / курсів історії та української й зарубіжної літератур, іноземних мов, мистецтв;
- передбачити в модельних навчальних програмах, підручниках і посібниках, у календарно-тематичних планах бінарні, інтегровані навчальні заняття різних типів.

Інтегровані уроки – це міждисциплінарне об'єднання уроків, спрямоване на комплексне пізнання теми, законів, ідей з метою отримання

школярами більш поглибленого розуміння тієї чи іншої ситуації [15].

Основою для навчальної інтеграції змісту мистецької й громадянської та історичної освітніх галузей можуть бути постаті, як зробили значний внесок у розвиток вітчизняної та світової культури. Знайомлячись з творчістю окремих діячів, учні отримують уявлення про особливості національної та загальнолюдської культури. Тому важливо у школярів збудити інтерес до особистості митця та його творчості. Цього можливо досягти через знайомство з цікавими фактами з життя митця та його творами. Наведемо приклади.

Катерина Білокур – народна художниця України. Народилася майбутня майстриня у 1900 році у бідній селянській сім'ї в селі Богданівці. До школи не ходила, самотужки навчилася читати і писати. Вона з раннього дитинства по-особливому сприймала красу навколишнього світу і дуже любила малювати. Всупереч волі своїх рідних, малювала картини з квітів. Для того, щоб придбати фарби для малювання у сім'ї бракувало коштів, і тому дівчинка сама виготовляла їх з природного матеріалу: бузини, буряка, сажі, хвої. Вона ніде не вчилася малювати, але коли три її картини потрапили до Парижу, сам Пабло Пікасо – відомий у світі художник, визнав геніальність українки. Весь світ облетіли його слова: «Якби ми мали художницю такого рівня майстерності, то змусили б заговорити про неї цілий світ!» Нині її картини відомі усьому світові.

Марія Приймаченко. Яскравим променем у світі мистецтва була й залишається українська художниця Марія Авксентівна Приймаченко. Народилася майбутня майстриня у 1909 року в селі Болотня на Київщині.

Від матері, досвідченої майстрині вишивки, і бабусі, майстерні писанкарки, Марія Приймаченко успадкувала неабиякий таланти до створення неповторних орнаментів, в яких поєднується український колорит і чарівна символіка. Незважаючи на важку хворобу, яка сковала одну ногу Марії Приймаченко, вона не втратила жаги до життя і прагнення

творити, даруючи людям радість своїми неповторними картинами. Поліомієліт не зламав Марію Приймаченко, а навпаки, дав їй сили творити ще яскравіші та емоційніші роботи, в яких вона відображала свою любов до життя і природи.

А розпочалося це так: під час того, як пасла маленька художниця (8 років) гусей у лузі, малювала квіти на піску, а потім розмалювала усю хату. Її також часто просили про це сусіди. Визнання таланту прийшло до Марії у 1936 році на Батьківщині. А незабаром її роботи стали успішно експонувати у всьому світі. Її твори з великим успіхом побували на виставках у Парижі, Софії, Варшаві, Празі... Талант художниці визнає весь світ. У Всесвітній енциклопедії наївного мистецтва (видана 1984 року в Белграді) художницю йменують «зіркою першої величини». Репродукції картин Марії Приймаченко надруковані в японському букварі. На цих звірах японці вчать дітей колористиці, розвивають їх фантазію. Будучи прикованою до ліжка в останні роки свого життя, Марія тримала зв'язок зі світом через картини. У кожного з нас викликають приємні почуття сумні, веселі, здивовані звірі, які розкинулися на полотнах художниці яскравими різнокольоровими плямами. Картини художниці не лише яскраві. За створеними нею образами ховаються тонко помічені людські вади і чесноти одночасно. Усі полотна художниці написані з любов'ю. Вона нібито дає нам шанс вірити в людину, бачити в ній найкраще. За любов і доброту до всього, що її оточувало, Марію називали «сонячною художницею».

При ознайомленні учнів з видатними українськими майстринями (Марія Приймаченко, Катерина Білокур, Тетяна Яблонська) на уроках історії України в 11 класі можна використати відеосюжети про цих славетних українок.

Учитель історії повинен бути озброєним умінням інтерпретації, оцінювання видатних діячів вітчизняної та світової культури. Узгоджуючи

принципи науковості та доступності, він має з власних позицій адаптувати до умов профільної школи інформацію, яку містять підручники про відомих постатей вітчизняної культури. Важливим є питання щодо критеріїв відбору конкретних персоналій. Плідною, на нашу думку, є ідея науковців, які пропонують покласти в основу відбору рівень і ступінь впливу діячів на історію культури і повсякденне життя людей. Одна справа – слава, талант, благородність характеру, інша – ступінь впливу на розвиток культури та науки: це не завжди збігається. Для створення у школяра збалансованої картини минулого потрібна достатня увага до представників різних сфер людської життєдіяльності, що дозволяє визначити значення для людей того чи іншого часу певних культурних і соціальних явищ. Характеристика видатної постаті повинна містити у собі різноманітні аспекти: етапи життя і діяльності, різні сфери життя (суспільне, особисте), характер, якості, духовний світ. Адже особистість та її діяльність становлять одне ціле. І все ж пріоритетним об'єктом вивчення повинна бути діяльність особи, результат цієї діяльності, його значення. Після цього необхідно визначити, які індивідуальні якості особистості (в першу чергу потреби, спрямованість і «Я-концепція») визначили методи її діяльності і сприяли досягненню саме такого результату у сфері культури.

Учитель повинен ретельно «просівати» інформацію про видатних українців, незалежно від того, хто її буде озвучувати (учні чи вчитель). Це потрібно робити для того, щоб персоніфікація історії мала на меті формування певних ціннісних установок та орієнтирів у старшокласників. Інакше перелік основних етапів життя з біографії діяча перетвориться в «пустопорожнє колекціонування фактів». З огляду на те, що громадянська та історична освітня галузь має забезпечувати формування у школярів якостей патріота і громадянина, звернення до імен славетних українців здійснюється з метою показу їхніх заслуг перед народом та культурою.

За умови проблемно-хронологічної синхронізації вивчення історії

України / української літератури / мистецьких курсів зовнішню інтеграцію можна реалізувати у форматі бінарного уроку. За приклад може слугувати практичне заняття з теми «Українські січові стрільці в мистецьких та літературних образах» / «Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців». Учитель історії може проводити урок разом з учителем літератури / вчителем мистецького курсу. Якщо партнером вчителя історії буде вчитель літератури, то акцент буде зроблено на літературній діяльності учасників військового формування. Якщо ж другим учасником бінарного уроку буде вчитель мистецького курсу, то на тлі історії бойового шляху легіону УСС учні досліджуватимуть твори мистецтва січових стрільців.

Під час підготовки бінарного уроку важливо знайти вчителя, який погодиться на експеримент. Відмінність бінарного від звичайного уроку полягає у тому, що він потребує більше часу на підготовчому етапі та передбачає співпрацю обох вчителів. Тобто і написання сценарію бінарного уроку, і його проведення потребує командної роботи.

Як свідчить досвід учителів, планування бінарного уроку передбачає декілька етапів:

Етап 1. Вивчення тематичних планів тих предметів, які планують поєднати.

Етап 2. Вибір спільної для обох предметів теми.

Етап 3. Визначення мети, тобто, що саме учні мають вивчити під час уроку в його історичній та літературній / мистецькій частині.

Етап 4. Підбір завдань, які обидва вчителі хочуть додати в урок.

Етап 5. Розподіл ролей між учителями: хто яку частину уроку проводить.

Готуючи бінарний урок, потрібно визначитися, який предмет є основним, а який доповнюватиме. Зокрема, під час вивчення історії легіону УСС основним предметом є історія України, а українська

література чи мистецький курс доповнюватиме його. На бінарному уроці треба поєднати компетентності з двох предметів та підібрати відповідні методи й завдання.

Валерія Мокрицька (вчителька української та зарубіжної літератури в одному з приватних закладів Києва) поєднала з колежанками зарубіжну літературу з історією. Ідея належала вчительці історії, яка хотіла розібратися з десятикласниками, що таке образ людини втраченого покоління на прикладі творів Еріха Марії Ремарка. Для цього учнів поділили на дві групи.

Разом зі своєю вчителькою історії група десятикласників занурилася у вивчення життя людей на межі XIX-XX століть, аналізуючи історичні документи. Валерія Мокрицька, зокрема, обрала для дослідження найцікавіші та найскладніші фрагменти творів Еріха Марії Ремарка.

Разом зі своїми учнями вчителька проводила захопливе дослідження, аналізуючи різні життєві ситуації. Наприкінці уроку кожна група створила унікальний образ людини, яка належала до «втраченого покоління», використавши для цього сучасні технології – штучний інтелект. Після індивідуальної роботи групи об'єднувалися, щоб порівняти свої результати і знайти спільні риси та відмінності.

Як пояснює В. Мокрицька, «Загалом ми мали зробити висновок, наскільки точно література відображає конкретні історичні періоди. Попри те, що діти працювали в різних групах, з різними джерелами інформації, вони підготували схожі описи та дійшли до однакових висновків. А ще один плюс – дехто захотів прочитати твори Ремарка повністю».

2.2 Аналіз кейсу застосування методу проєктів під час вивчення культурологічних тем

Вивчення культурної спадщини стає більш захопливим завдяки

використанню методу проектів, який стимулює творчу активність студентів. Метод проектів, дозволяє студентам глибше зануритися у вивчення культурної спадщини, розвиваючи при цьому власні творчі здібності.

Метод проектів – це ключ до розвитку особистості учня, оскільки він дозволяє реалізувати його творчі здібності, підвищити самооцінку та сформувати необхідні для життя компетентності. За допомогою проектів учні вчаться працювати в команді, приймати рішення та відповідати за результати своєї діяльності, що є важливими навичками для майбутнього життя.

Ця технологія дозволяє кожному учневі стати активним учасником навчального процесу, обираючи теми проектів, які відповідають його інтересам, і працюючи над ними в індивідуальному темпі, що сприяє розвитку його творчого потенціалу та самостійності.

Головна мета проектного навчання – забезпечити кожному учневі можливість отримати унікальний досвід самостійної роботи над проектом.

Проектна діяльність передбачає активну участь учня у навчальному процесі, що сприяє розвитку його самостійності, відповідальності та творчого мислення.

Використання цієї технології сприяє формуванню ключових компетентностей XXI століття, таких як критичне мислення, креативність, співпраця та вміння працювати з інформацією. Застосування цієї технології дозволяє досягти комплексного розвитку особистості учня, формуючи його пізнавальні, комунікативні, соціальні та творчі компетентності, необхідні для успішного життя в сучасному світі.

Проекти надають учням можливість застосувати теоретичні знання на практиці, розвиваючи при цьому навички самостійної роботи, пошуку інформації, аналізу даних та прийняття рішень. Проектна діяльність – це універсальний інструмент розвитку, який дозволяє учням не лише

здобувати знання, а й розвивати широкий спектр практичних навичок, таких як планування, дослідження, аналіз, комунікація, співпраця та творчість, що є необхідними для успішного життя в сучасному світі.

Застосування проєктів під час вивчення історії має такі особливості:

- *глибинний аналіз подій*: за допомогою проєктів учні можуть глибше розібратися в складних подіях та процесах XX та XXI століть; проєктна діяльність допомагає краще зрозуміти їхні причини і наслідки;
- *критичний погляд на історію*: проєктна діяльність допомагає учням аналізувати інформацію, визначати можливі перекручення фактів та інтерпретації;
- *дослідницький підхід*: проєкти дозволяють учням вести дослідження, вивчати джерела та робити власні висновки;
- *розгляд альтернативних точок зору*: вивчення історії через проєкти може підкреслити різні історичні інтерпретації та точки зору; учні можуть розглядати події з різних позицій та обирати свої власні дослідницькі шляхи.

Зазначені особливості варто враховувати і під час вивчення культурологічних тем на уроках історії. Наприклад, глибинний аналіз має бути спрямований на усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків, які стосуються діяльності представника культури певної епохи. Критичний погляд має допомогти учням зрозуміти різні інтерпретації творчості діяча культури. Дослідницький підхід спрямований на вивчення різних джерел, які дають можливість школяреві зробити власні висновки про внесок діяча в певну галузь культури. Нарешті, розгляд альтернативних точок зору допоможе школярам обрати власний дослідницький шлях під час вивчення стану культурної сфери певного періоду.

Історія має широкі можливості для застосування проєктної технології. Навчальна програма та методичний апарат підручників історії

спрямовують вчителів та учнів на розробку низки проєктів. Орієнтовна тематика навчальних проєктів у старшій школі відображена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Орієнтовна тематика навчальних проєктів (10-11 класи)

Період	Всесвітня історія	Історія України
Перша світова війна. Українська революція	Жінки у війнах ХХ ст. (соціальні статуси і життєві долі)	1) Добровольці і волонтери: від Першої світової війни до сучасної агресії росії проти України / Культурно-просвітницька діяльність УСС. 2) «У 1918-му Україна здобула незалежність, у 1991-му – відновила, сьогодні – захищає» / Питання суверенності, соборності й територіальної цілісності України під час революції у світлі історичних джерел. 3) Студії боротьби за незалежність: від ідеї автономії до самостійності
Міжвоєнний період	1) Геополітична ситуація в Європі між світовими війнами / Суспільне життя міжвоєнної Європи та його осмислення у наукових працях і мистецьких творах. 2) Українська еміграція в	1) Розстріляне відродження: доля духовно-культурного та літературно-мистецького покоління 1920-х рр. / СРСР: союз рівноправних республік чи видозмінена Російська імперія? 2) Історія рідного краю в

	<p>Центрально-Східній Європі: політична діяльність і культурне життя / Філософія ненасильства у визвольних рухах ХХ ст. (досвід М. Ганді в діяльності Н. Мандели, Мартіна Лютера Кінга, радянських дисидентів) / Політичні (національні) лідери на тлі епохи</p>	<p>контексті загальноукраїнських подій.</p> <p>3) Дилеми інтелігенції в умовах тоталітарних режимів</p>
Друга світова війна	<p>«Українське питання» в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни / Ліга націй в умовах назрівання Другої світової війни: заходи задля збереження миру і причини неефективності</p> <p>/Праведники народів світу: подвиг в ім'я людяності.</p>	<p>1) Друга світова війна – найкривавіший збройний конфлікт в історії людства / Участь українців і визволенні країн Європи / Воєнне повсякдення: люди і долі / Війна в об'єктиві камери</p>
Повоєнний період – кінець ХХ ст.	<p>1) Реалізація завдань ООН її спеціалізованими організаціями: приклади діяльності / Українська діаспора в державах Північної Америки та</p>	<p>1) Україна для ООН. ООН для України / Студії боротьби за незалежність: від УНР до УПА (Як трансформувався український визвольний рух у ХХ ст.?).</p>

	<p>Західної Європи.</p> <p>2) «Празька весна» 1968 р. / Роль лідерів у трансформаційних процесах у країнах Східної Європи на зламі 1980 – 1990-х рр. (Л. Валенса, В. Гавел)</p>	<p>2) Творчість шістдесятників як закономірна реакція на виклики часу / Ті, хто відкрили шлях у космос.</p> <p>3) 49 сміливців проти режиму (дослідження діяльності УГГ) / Студії боротьби за незалежність: від зброї до слова / Права людини в СРСР: декларації та реальність.</p> <p>4) Панівна культура і контркультура України періоду кризи комуністичного режиму</p>
XXI ст.	<p>Людина другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: творець, митець, захисник / Винаходи ХХ ст., які скоротили відстані та змінили світ / Галерея сучасного мистецтва / Олімпійські ігри в сучасному світі / Визначні пам'ятки сучасної архітектури (створення інтерактивної карти)</p>	<p>1) Сто років боротьби за незалежність: 1917 – 2017 / Усна історія Майданів: від Революції на граніті до Революції Гідності</p>

Серед проєктів, визначених навчальною програмою, зустрічається й культурологічна тематика: «Суспільне життя міжвоєнної Європи та його осмислення у наукових працях і мистецьких творах», «Винаходи ХХ ст.,

які скоротили відстані та змінили світ», «Галерея сучасного мистецтва», «Олімпійські ігри в сучасному світі», «Визначні пам'ятки сучасної архітектури (створення інтерактивної карти)», «Панівна культура і контркультура України періоду кризи комуністичного режиму», «Творчість шістдесятників як закономірна реакція на виклики часу», «Розстріляне відродження: доля духовно-культурного та літературно-мистецького покоління 1920-х рр.», «Дилеми інтелігенції в умовах тоталітарних режимів», «Ті, хто відкрили шлях у космос».

Слід зазначити, що в умовах академічної свободи учитель \ учителька можуть запропонувати старшокласникам власну тематику проєктів. Зокрема, в контексті предмета нашого дослідження це може бути проєкт, спрямований на вивчення ролі діячів культури в боротьбі за незалежність України.

Досвід проведення уроків на переддипломній практиці підтверджує актуальність організації такого проєкту на уроках в 11 класі під час вивчення історії України новітньої доби. Учні виявляють зацікавленість цією темою з огляду на те, що вона є значущою в соціальному та дослідницькому плані проблемою, котра потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку для її розв'язання.

Зазначена тема у форматі проєкту може бути реалізована за допомогою кількох його різновидів. Наприклад, це може бути створення історичного документального фільму про участь діячів культури у збройному протистоянні з російськими агресорами. Інший різновид проєкту – проведення конференції, де учні зможуть представити свої дослідження та ділитися ними з іншими. Якщо ж учні оберуть історичний дослідницький журнал, вони зможуть у ньому відобразити участь багатьох діячів культури – учасників російсько-української війни.

Метод проєктів – це структурований процес, який передбачає чітку послідовність дій. На кожному етапі проєкту – підготовчому, основному та

завершальному – передбачені певні завдання для вчителя і учнів. Така структура забезпечує ефективність навчального процесу та дозволяє учням розвивати різноманітні компетентності. Логіка проектної діяльності передбачає рух від постановки завдання до його вирішення через кілька послідовних етапів. Така структура дозволяє учням системно підходити до виконання проекту.

Розглянемо етапи роботи на прикладі виконання проекту, присвяченого діячам української культури, які стали на захист України в умовах повномасштабної війни.

Етап 1. Пошуковий. Виконання проекту учнями починається з визначення теми та завдань проекту. Тема: «Люди культури на війні».

З повномасштабним вторгненням росії в Україну багато діячок та діячів культури вимушено змінили свої звичні ідентичності на «військова» чи «військовий». Артист балету, актор, археолог, поет, журналіст та скрипалька на різних позиціях у Збройних силах України борються за нашу свободу. Під час виконання проекту учням варто запропонувати створити історії трансформації митців на війні.

- У чому полягає задум? – Дізнатися, як діячі культури беруть участь у боротьбі за незалежність України.
- Для чого це потрібно? – Щоб знати ставлення діячів культури до долі Батьківщини.

Етап 2. Аналітичний. Визначення плану діяльності для досягнення поставленої мети:

– З яких джерел збирати інформацію? – Інформацію збирати з соціальних мереж, періодичних видань, за допомогою опитування свідків подій. Зокрема, для отримання важливої та достовірної інформації про участь діячів культури в захисті України можна скористатися матеріалами онлайн-проекту «Люди культури, яких забрала війна». Цей проект запустили Український ПЕН та The Ukrainians Media. Над текстовими

портретами працюють авторки Саша Довжик, Олена Козар, Мар'яна Матвейчук, Ганна Устинова. Ілюстрації до проєкту створює Дарія Ковтун.

Автори проєкту зазначають, що розпочати цю серію їх спонукала вбита російською ракетою Вікторія Амеліна, яка у передмові до окупаційного щоденника закатованого росіянами Володимира Вакуленка писала: «Поки письменника читають, він живий».

Проєкт містить серію текстових портретів на окремому сайті (<https://theukrainians.org/spec/peopleofculture/>). Під час роботи над історіями команда проєкту вивчає доробок загиблих героїв і спілкується з їхніми близькими та колегами. Спецпроєкт покликаний зберігати пам'ять про людей, яких українська культура втратила у війні, та водночас свідчити про геноцидальні наміри росії. Автори проєкту зазначають, що серед людей культури, вбитих під час повномасштабної війни росії проти України, десятки письменників, музикантів, перекладачів, бібліотекарів, художників, археологів, диригентів, фотографів. Часом – це особи знані й публічні, часом відомі лише вузькому колу колег. Їх об'єднують дві речі: по-перше, їхня праця творить тканину української культури, по-друге, їх убила росія.

Джерелом інформації для реалізації проєкту може бути також сайт «Радіо Культура» (<https://ukr.radio/prog.html?id=1084>). Зокрема, в рубриці «Митці на війні» (ведуча Ана Море) учні можуть дізнатися про військову ЗСУ скрипальку Анастасію Полуденну, яка змінила музичний інструмент у своїх руках на гранатомет; про журналіста Павла Казаріна, який змінив звичний мікрофон на автомат.

Із сайту ТаблоID (<https://tabloid.pravda.com.ua/focus/zirki-yaki-zaginuli-na-viyni-pavlo-li-oleksiy-hilskiy-vasil-kuharskiy-ta-inshi-aktori-2004044/>) учасники проєкту можуть отримати інформацію про українських акторів, які змінили сцену на поле бою. Серед успішних акторів, які воювали і загинули за Україну – Павло Лі («Штольня», «Тіні забутих

предків», «Правило бою», «Смак свободи»); Олексій Хільський («Лікар Ковальчук», «Нюхач», «Опер за викликом», «Кріпосна»; Богдан Колесник («СуперКопи», «Опер за викликом», «Топтун», «Виходьте без дзвінка»); Василь Кухарський («Максим Оса: золото Песиголовця»); Андрій Павленко («Жіночий лікар», «Дев'ять життів Нестора Махно», «Ілюзія страху», «Лист очікування»).

- Як накопичувати інформацію? – Записи робити на окремих аркушах, на яких фіксувати прізвища /імена діячів культури, цікаві факти з їхнього життя. Відеофрагменти про творчість митців, світлини, зображення їхніх творів мистецтва розміщувати на електронних носіях.

Етап 3. Практичний. Виконання проекту.

- Як систематизувати матеріали пошуку? – Об'єднайтеся у групи:

Група 1. Біографи: вивчають біографії діячів культури, що взяли участь в російсько-українській війні.

Група 2. Документалісти: досліджують, де відображена творчість діячів культури (відеоматеріали, світлини).

Група 3. Військові кореспонденти: вивчають бойовий шлях діячів культури.

На прикладі долі Заслуженого артиста України соліста Національної опери Олександра Шаповала покажемо зміст діяльності трьох груп зі систематизації матеріалу про участь діяча культури в боротьбі за незалежність України.

Зокрема, учасники групи «Біографи», спираючись на слова дружини Тетяни Шаповал, можуть повідомити про те, що Олександра виховували бути людиною честі і любити свою країну. Саша дуже шанував та любив свого діда Лук'яна, який свого часу втік на фронт, додавши собі рік. Олександр знав добре історію Другої світової війни. Тому для нього захист батьківщини був важливим, інакше він просто не зміг би жити [41].

Група «Документалісти» може розповісти про те, що Олександр Шаповал, як артист балету, досяг вершин у балеті, ставши попри серйозну травму хребта солістом Національної опери. Протягом своєї кар'єри за 25 років 47-річний артист танцював близько тридцяти партій, серед яких ролі в таких знакових балетах, як-от: «Кармен-сюїта», «Лісова пісня», «Грек Зорба», «Жізель», «Ромео і Джульєтта», «Дон Кіхот».

Давній друг і колега Володимир Засухін найперше характеризує Шаповала як дуже завзятого: «Усі свої ролі він проживав і довго до них готувався. Дорогою на роботу він завше мовчав і все руками танцював. Перед кожним виступом придумував нове втілення і почуття персонажа» [41]. Улюбленою партією Олександра Шаповала була партія Лукаша з «Лісової пісні». Під час презентації проекту група може продемонструвати фрагмент «Адажіо Мавки та Лукаша».

Члени групи «Військові кореспонденти» перш за все мають відповісти на запитання, чому потрібно обговорювати рішення Олександра йти захищати рідну землю як унікальну ситуацію: тому що надто дисонує балет та війна. Як згадує дружина Тетяна Шаповал, «Рішення прийняв несподівано. Напередодні ніхто в сім'ї про це не говорив, у нас навіть не було складено жодних тривожних валіз. Тільки 23 лютого Саша почав складати наші документи на той випадок, якщо треба буде швидко тікати. А 25-го він мені просто зателефонував і сказав: забери машину, я вже у військкоматі. Я запитала, як так сталося. Саша признався, що вночі, коли вийшов на вулицю покурити, ходив до військкомату на розвідку. Мені його рішення далось важко, але я повинна була його прийняти, інакше ми б тільки сварилися телефоном, а мені хотілося насолоджуватися його голосом кожної миті» [41].

Бойовий шлях артиста балету розпочався у складі ТРО під час оборони околиць Києва в Дарницькому районі. Також їздив у Ворзель та Бучу на патрулювання. Під час формування 5-го штурмового полку

Олександр був переведений до лав ЗСУ. Він опанував гранатомет і був гордий цим. Також пишався, що опанував автомат. 27 липня 2022 р. його батальйон був переведений на Донеччину – спочатку село Шуми під Торецьком. А з 8 вересня – біля Майорського, від якого за 3 кілометри точилися важкі бої. Коли оголосили, що потрібно евакуювати загиблих і поранених, Олександр Шаповал зголосився виконати це завдання. Проте через масований обстріл група не змогла виконати завдання. 12 вересня нова група з евакуації виявила загиблих від пострілу ворожого танку у бліндаж. Серед них був і Олександр Шаповал.

- Як оформити матеріали пошуку? – Кожна група обирає редактора, художника-оформлювача та технічного редактора. Редактор редагує тексти різних авторів, технічний редактор формує логіку розміщення матеріалів, художник-оформлювач розміщує текстові та ілюстративні матеріали (фотоілюстрації, малюнки тощо).

Етап 4. Презентаційний. Оформлення кінцевих результатів, підготовка та проведення презентації, «захист» проєкту. Підсумки виконання проєкту підбивають на уроці, який за формою має бути як урок-презентація, урок-творчий пошук, урок-конференція. Цей етап потребує особливої уваги. Потрібно допомогти учням провести самоаналіз проєкту, потім допомогти оцінити процес проєктування за допомогою запитань. Також учні потребуватимуть допомоги при підготовці проєкту до презентації.

Отже, метод проєктів – це ефективна технологія для поглибленого вивчення світової та вітчизняної культурної спадщини на уроках історії, що створює умови для розвитку творчих і дослідницьких умінь учнів та сприяє формуванню культурної компетентності школярів.

2.3 Організація інтерактивних занять в музеях та галереях

Важливе місце серед навчальних ресурсів, які забезпечують формування культурної компетентності під час вивчення історії, займають інтерактивні заняття в музеях та галереях. Наявні та віртуальні екскурсії в музей, до історичних пам'яток, використання музейних колекцій під час вивчення культурологічного матеріалу на уроках історії сприяють активізації пізнавальної діяльності школярів. Адже навчальні заняття в музеї викликають в учнів інтерес та стимулюють їхню допитливість. Також музейні матеріали, розкриваючи живу історію, дають уявлення про різні аспекти повсякденного життя людей тієї чи іншої епохи.

Важливою є також роль музейних уроків для формування національної ідентичності школярів. Адже в музеї вони не лише знайомляться з історією та культурою, але й значною мірою пов'язують минуле з цінностями й досягненнями науки й культури сучасності.

Освітню екскурсію науковці розглядають як частину музейної педагогіки – «педагогічної дисципліни, що ґрунтується на специфіці навчання в музеї та можливостях використання освітнього потенціалу автентичного твору мистецтва або історичного об'єкта» [44, с. 10]

Взявши за основу класифікацію екскурсій за формою проведення, розглянемо потенціал реальних та віртуальних екскурсій під час формування культурної компетентності школярів.

Так, під час підготовки реальної екскурсії варто пам'ятати про необхідність створення спеціального навчального середовища, яке б сприяло ґрунтовному засвоєнню знань учнями про культурну спадщину народу. Такого результату можна досягнути за умови, якщо учні під час музейного уроку будуть включені у творчий пошук як суб'єкти освітнього процесу.

Наприклад, готуючись до екскурсії, можна у форматі гри

«Рекламний плакат» запропонувати старшокласникам створити рекламу, яка б зацікавила їх відвідати пам'ятку культури, історію якої учні вивчали на уроці.

Щоб зробити навчання учнів більш активним і самостійним, варто звернути увагу на досвід зарубіжних країн. Наприклад, у Шотландії музеї розробляють спеціальні завдання для школярів, які роблять огляд експозицій інтерактивним та пізнавальним.

На початку робочих аркушів подано базову інформацію та диференційовані запитання, що дає змогу адаптувати навчальний процес до рівня підготовленості різних учнів.

На двох наступних аркушах учні матимуть змогу застосувати свої знання на практиці, виконавши різноманітні письмові завдання, такі як пояснення термінів, відповіді на проблемні питання та створення малюнків.

Наприклад, учениці пропонується ввійти в роль дружини багатого бюргера і спланувати прийом для голландських купців: «Твоя родина дуже пишається своїм благополуччям і хоче вразити гостей обстановкою. Обійди експозицію і вибери п'ять предметів для свого будинку, що допоможуть впоратися із завданням. Намалюй ці речі: щось зі срібла і скла, декоративні прикраси тощо».

Виконуючи це завдання, школярки можуть запропонувати кілька предметів з музейних експозицій, які, на їхню думку, допоможуть вразити гостей:

Срібна ваза з кришталевим кувшином для води: цей елегантний предмет буде чудовим доповненням до моєї вітальні або їдальні.

Декоративні срібні свічники з кришталевими підставками: ці свічники створять романтичну атмосферу у моєму будинку.

Срібний піднос з кришталевою вазою для фруктів: цей піднос буде ідеальним для подачі фруктів або закусок на моїй наступній вечірці.

Срібна шкатулка для ювелірних виробів з кришталевим замком: ця шкатулка буде чудовим місцем для зберігання моїх найдорожчих прикрас.

Срібний годинник з кришталевим маятником: цей годинник буде чудовим доповненням до моєї вітальні або спальні.

Сподіваюся, ці речі допоможуть створити вражаючий інтер'єр у моєму будинку.

На завершення екскурсії музей запрошує дітей проявити свою творчість, пропонуючи їм цікаві домашні завдання.

Важливою умовою ефективності екскурсійного заняття є встановлення співпраці між вчителем історії та музейним працівником. Екскурсовод має надати інформацію вчителю про музейні експонати. Натомість учитель на основі цієї інформації створює сценарій уроку-екскурсії, добирає ті експонати, які найкраще окреслюють культурологічний зміст уроку, створює дослідницькі завдання, які сприятимуть формуванню культурної компетентності школярів.

Погодимось із Т. Мацейків, яка вважає, що важливими вміннями, які мають бути сформовані під час уроку-екскурсії, є «вміння розпізнавати найвизначніші історичні пам'ятки, описувати їх, характеризувати значення для української історії й культури, аналізувати та оцінювати культурно-історичні явища різних епох, мистецькі твори різних стилів, жанрів і форм» [28, с. 57].

В умовах дистанційного навчання віртуальна екскурсія є онлайн-формою навчальної діяльності школярів. Під час віртуальної екскурсії для виконання учнями навчальних завдань з історії вчитель може використовувати такі об'єкти, як-от: історичні і природні пам'ятки, експонати / колекції музеїв, пам'ятки урбаністичної культури тощо.

Оцінюючи значення віртуальної екскурсії в освітньому процесі, Ю. Малієнко та Т. Ремех виокремлюють такі її переваги:

- доступність, можливість повторного перегляду, наочність, наявність

- інтерактивних завдань;
- така екскурсія може бути використана на уроках із будь-якого предмету чи курсу з будь-якої теми – соціально-економічної, політичної, культурологічної, усної історії тощо;
 - переважна більшість музеїв України, Європи, світу з їх різноманітними, різногалузевими колекціями мають онлайн-забезпечення, що його в актуальний для себе спосіб може використовувати учень;
 - онлайн-формат уможливорює поєднання різних видів діяльності учнів, сприяє швидшому знаходженню та опрацюванню ними потрібної інформації, її кращій презентації;
 - ознайомлення з інформацією, зрозумілішою сучасним учням;
 - наявний креативний потенціал віртуальної екскурсії дає змогу учням творчо проявити себе, подолати психологічне «музейне відчуження» [24, с. 259].

Для організації віртуальної екскурсії до послуг учителя є низка сервісів та онлайн-платформ. Наведемо приклади ресурсів, завдяки яким можна віртуально відвідати 27 найкращих музеїв України, побачити експонати з понад 180 визначних музеїв світу.

1) AirPano – цей ресурс є найбільшим у світі за створенням 360 панорам, які створюються виключно із повітря (з дрону, гвинтокрила, повітряної кулі, дирижабля). Матеріали вчитель може використовувати без оплати та реєстрації. Усі матеріали для зручності сортовані у три категорії: «360 фото», «360 відео», «Фотогалерея». Усі матеріали можна поширювати у соціальних мережах або вбудовувати у власний сайт за допомогою HTML-коду. Під час вивчення культурологічного матеріалу можна використати мітки на світлинах і відео, які містять додаткову інформацію про об'єкт. При перегляді відео можна за допомогою мишки змінювати ракурс на 360, що створює атмосферу присутності.

2) Україна Incognita є інтернет-проектом всеукраїнської газети «День». У ньому зібрано унікальний масив з історії України та краєзнавства, а також представлені віртуальні зали 27 найкращих музеїв України. У цього сервісу україномовний інтерфейс. Усі матеріали містяться у вільному доступі, реєстрація на сайті не потрібна. Віртуальні екскурсії можна поширювати у соціальних мережах або ділитися у посиланнях. На сайті міститься 9 змістовних рубрик з різнотипними матеріалами, серед яких віртуальні музеї, історичний календар, інтерактивна карта, топ-книги, інфографіка, історичні тури тощо. Мітки на інтерактивній карті відображають визначні історичні пам'ятки, про які є інформація на сайті, карта оновлюється. До кожного віртуального музею, яким можна подорожувати, переглядаючи його реальні світлини, додається опис музею та фрагмент інтерактивної карти, де відображається його фізичне місцезположення.

3) Google Art Project є найбільшою інтернет-платформою, де зібрано світову культурну спадщину людства. Проект створено компанією Google у 2011 році, на той час за допомогою ресурсу можна було здійснити віртуальні екскурсії 17 музеями, наразі – 184. Для перегляду матеріалів та здійснення віртуальних екскурсій потрібно зайти у власний акаунт за допомогою електронної пошти з доменом gmail.com. Вказавши назву, можна знайти потрібний музей за допомогою рядка пошуку. На сайті містяться віртуальні екскурсії, пізнавальні тематичні статті з високоякісними ілюстраціями, тематичні відео та світлини експонатів з їхнім детальним описом. Кожна віртуальна екскурсія супроводжується текстовим описом та додатковими світлинами, інколи також додаються відео та інші матеріали.

4) Проект «Музейний портал» покликаний зробити культуру та науку доступнішими для широкого кола людей, пропонуючи віртуальні екскурсії по найцікавіших музеях. Мета цього проекту – популяризувати

культурну спадщину, надаючи можливість кожному зануритися в атмосферу найвідоміших музеїв.

5) Розробка сервісу Mapwing була ініційована Міністерством культури України. Цей сервіс дає можливість учителю та учням створювати інтерактивні екскурсії самостійно. Суть інтерактивної екскурсії полягає в тому, щоб показати свою місцевість та поділитися цікавими ідеями. Можна скористатися бібліотекою сервісу. Сервіс дозволяє обирати: або скористатися готовою картою місцевості, або створити власний маршрут, просто відзначивши на ній потрібні точки.

За допомогою другого варіанту можна створити захопливі інтерактивні екскурсії по парках, музеях та інших визначних місцях. Учні зможуть вільно рухатися маршрутом, розглядати фотографії та читати цікаві факти. Це зробить відвідування ще більш приємним та пізнавальним.

Під час формування культурної компетентності школярів значну увагу варто звернути на регіональні пам'ятки культурно-історичної спадщини.

Адже Хмельницький край – це місце, де історія оживає на кожному кроці. Тисячі пам'яток археології, архітектури та мистецтва (2015 одиниць) свідчать про багате культурне минуле регіону. З них 387 мають особливий статус і охороняються державою.

Для залучення в історичну освіту краєзнавчих матеріалів культурологічного змісту в нагоді може стати спеціальний сайт «Інтерактивна культурно-туристична мапа Хмельниччини», який був створений у 2018 році старшокласниками Хмельницької гімназії № 2. Використовуючи можливості Google Maps, гімназисти самотужки створили сайт та наповнили його світлинами й цікавою інформацією, розробили туристичні маршрути. Цей проєкт школярі під керівництвом вчительки історії О. Степанової реалізували в рамках програми «Історія

моєї громади».

Під час розробки сайту школярі зверталися до фонду краєзнавчого відділу юнацької бібліотеки. Долучилась до проєкту і Хмельницька обласна універсальна бібліотека. Також важливим джерелом для школярів під час збору інформації про культурно-історичні пам'ятки міста послугував історичний нарис хмельницького краєзнавця С. Єсюніна «Прогулянка Проскуровом» [13].

Користуючись сайтом «Інтерактивна культурно-туристична мапа Хмельниччини», можна організувати віртуальну екскурсію вулицями міста та побувати біля багатьох історичних споруд, які становлять культурну цінність обласного центру. Наприклад, на вулиці Володимирській розміщений будинок міської друкарні. Його центральну частину прикрашає величезний барельєф, у композиції якого домінує розкрита книга. Цей будинок було споруджено у 1962 році для потреб друкарні обласного видавництва. Вперше більш ніж за столітню історію існування в місті друкарської справи друкарі одержали в своє розпорядження спеціалізоване приміщення.

Іншими зупинками для віртуальної подорожі містом можуть бути такі адреси: вулиця Грушевського, 84 – особняк Михайла Шильмана; вулиця Володимирська, 63 – будинок юриста Ісаака Шпігеля, побудований у 1900-х роках; вулиця Героїв Маріуполя, 3 – колишнє Олексіївське реальне училище (нині мерія міста).

ВИСНОВКИ

Проведена нами дослідницька робота з проблеми формування культурної компетентності школярів засобами історичної освіти допомогла дійти таких висновків:

1. З'ясовано, що компетентнісний підхід в освіті розуміють як спрямованість навчального процесу на формування і розвиток основних компетентностей особистості. Компетентнісний підхід – це педагогічна концепція, яка ставить за мету розвиток в особистості комплексу компетентностей, що забезпечують її готовність до життя і професійної діяльності. Компетентнісний підхід передбачає фокусування освітнього процесу на формуванні в особистості сукупності знань, умінь, навичок і цінностей, необхідних для успішної адаптації до життя в суспільстві. Це не просто передача знань, а формування в людини здатності застосовувати ці знання на практиці, критично мислити та співпрацювати з іншими людьми.

Компетентнісний підхід фокусується на тому, щоб людина не просто знала факти, а вміла аналізувати інформацію, вирішувати проблеми, співпрацювати з іншими людьми та застосовувати свої знання в різних ситуаціях. Це як створення універсального набору навичок, який буде корисний в будь-якій сфері життя.

Коли ми говоримо про компетентнісний підхід, то маємо на увазі чотири основні поняття: компетентність, компетенція, ключові компетентності та предметні компетентності.

Компетентність – це здатність людини успішно виконувати завдання, спираючись на свої знання, досвід, цінності та ставлення. Це результат навчання, який дозволяє людині адаптуватися до змін і досягати успіху в різних сферах життя.

Компетенція визначає коло питань, в яких людина повинна бути обізнана, а компетентність – це рівень володіння цими знаннями та

вміннями. Іншими словами, компетенція – це галузь знань, а компетентність – це рівень майстерності в цій галузі.

2. Культурна компетентність у дослідженні визначена як здатність учня застосовувати сукупність знань, умінь, навичок про реалії життя українського народу, про мову, національну специфіку матеріальної та духовної культури відповідно до життєвих ситуацій, певної соціальної ролі. Передумовою загальнокультурної компетентності виступає формування культури особистості як одне з найважливіших завдань сучасної освіти й виховання. Культурна компетентність – це інтегративна здатність особистості. В її структурі можна виділити такі компоненти: когнітивний, ціннісно-орієнтаційний, комунікативно-діяльнісний.

Когнітивний складник – це інтелектуальна основа загальнокультурної компетентності. Вона включає в себе знання про культуру, вміння мислити критично, аналізувати інформацію, синтезувати знання та застосовувати їх на практиці для вирішення проблем, пов'язаних зі світоглядом, спілкуванням та соціальними відносинами.

Ціннісно-орієнтаційний компонент загальнокультурної компетентності проявляється у позитивному ставленні до культури, розумінні та повазі до інших культур, здатності співпереживати іншим людям та ототожнювати себе з ними.

Комунікативний складник – це активний компонент загальнокультурної компетентності, який проявляється в здатності людини встановлювати і підтримувати міжособистісні відносини в умовах культурного різноманіття, а також у прагненні до саморозвитку в культурній сфері.

3. На основі аналізу нормативних документів та навчально-методичного комплексу профільної середньої освіти встановлено значний культурологічний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі. Зокрема навчальні курси громадянської та історичної освітньої галузі

мають забезпечити формування в учнів уміння досліджувати тенденції розвитку культури в минулому та сьогоденні; аналізувати надбання української національної культури в європейському і світовому контекстах; використовувати мистецькі артефакти для пізнання минулого і сьогодення, осмислювати твори мистецтва в історичному і сучасному контексті; характеризувати різні культури, їх цінності, традиції. Також громадянська та історична освітня галузь сприяє формуванню у школярів таких ставлень, як-от: шанобливе ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин (спільнот), інших держав і народів; поцінювання соціального і культурного різноманіття, повага до своєї та інших культур; відкритість до міжкультурного діалогу.

У навчальній програмі шкільного курсу новітньої історії України визначено орієнтовний перелік пам'яток і пам'ятників України для навчальної роботи. У шкільних підручниках значну увагу приділено питанням розвитку архітектури та мистецтва. Це обумовлено тим, що пам'ятки архітектури та мистецькі твори є «свідками» багатьох історичних подій.

Для з'ясування можливостей навчальних ресурсів підручників історії, які слугують засобами для компетентісно орієнтовного навчання під час вивчення культурологічного матеріалу, було здійснено їхній контент-аналіз. Об'єктом контент-аналізу слугував підручник історії України для 11 класу (2019 року видання) авторів В. Власова та С. Кульчицького.

Під час контент-аналізу підручника було з'ясовано, що у даному підручнику об'єм культурологічного матеріалу складає сорок сторінок, що становить 14% від змісту усього підручника. Загалом факти та теорія культурологічного змісту представлені авторським текстом. Залучено також такі компоненти підручника, як-от: додатковий текст, ілюстрації та

методичний апарат. Зазначено, що додатковий текст культурологічного змісту є незначним (представлений шістьма документами).

Ілюстративний матеріал в підручнику – це світлини (сюжетні, портретні), карикатури та репродукції творів образотворчого мистецтва. За допомогою діаграми показано їхнє кількісне співвідношення: 19,41% (світлини портретні) / 15,33% (світлини сюжетні) / 10,22% (репродукції творів мистецтва) / 2,4% (карикатури).

4. У дослідженні має місце теоретичне обґрунтування ефективності педагогічних методів та навчальних технологій під час формування культурної компетентності школярів на уроках історії.

Ми виходили з того, що культурна компетентність є ключовою. Отже, рівень її сформованості є результатом навчальної діяльності школярів за усіма освітніми галузями. Тому технологія інтегрованого навчання розглядається як одна із провідних в контексті формування культурної компетентності. Під час вивчення культурної спадщини важливо використовувати і внутрішню, і зовнішню інтеграцію. Внутрішня інтеграція розглянута на прикладі викладання інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ».

Забезпечення зовнішньої інтеграції під час вивчення культурологічних тем здійснюється через запровадження системи міжпредметних зв'язків із українською мовою й літературою, зарубіжними літературами, географією, мистецтвознавчими курсами. Зазначено, що для практичної реалізації міжпредметних зв'язків варто забезпечити організаційно-педагогічні умови: здійснити проблемно-хронологічну синхронізацію навчання предметів / курсів історії та української й зарубіжної літератур, іноземних мов, мистецтв; передбачити в модельних навчальних програмах, підручниках і посібниках, у календарно-тематичних планах бінарні, інтегровані навчальні заняття різних типів. Зроблено наголос, що основою для інтеграції мистецької й

громадянської та історичної освітніх галузей можуть слугувати визначні постаті культурної сфери. Наведено приклади та здійснено аналіз кейсів застосування інтеграції у форматі бінарних уроків: «Українські січові стрільці в мистецьких та літературних образах», «Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців» тощо.

Одним із перспективних видів навчальної діяльності під час засвоєння культурологічного матеріалу є метод проєктів. У дослідженні актуалізовано особливості проєктного навчання під час вивчення історії та на основі аналізу навчальної програми визначено потенціал курсу історії щодо організації навчальних проєктів культурологічного змісту в старших класах. Зазначено, що в умовах академічної свободи учитель \ учителька можуть запропонувати старшокласникам власну тематику проєктів. Запропоновано та розроблено алгоритм проєкту «Люди культури на війні», спрямованого на вивчення ролі діячів культури в боротьбі за незалежність України.

Серед сучасних підходів до формування культурної компетентності школярів виокремлено проведення інтерактивних занять в музеях та галереях. Такі заняття сприяють активізації пізнавальної діяльності школярів та стимулюють інтерес до вивчення історії, в тому числі – до історії культури. Розглянуто потенціал реальних та віртуальних екскурсій під час формування культурної компетентності школярів; наведено приклади реалізації музейної педагогіки у зарубіжних країнах (Шотландія).

Практичне спрямування дипломного дослідження підтверджено переліком та аналізом низки сервісів та онлайн-платформ для організації онлайн-екскурсій до об'єктів культурно-історичної спадщини: AirPano, Україна Incognita, Google Art Project, Mapwing, «Музейний портал». Для залучення в історичну освіту краєзнавчих матеріалів культурологічного змісту запропоновано спеціальний сайт «Інтерактивна культурно-

туристична мапа Хмельниччини», який був створений у 2018 році старшокласниками Хмельницької гімназії № 2.

Отже, під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі відбувається засвоєння школярами основ культури як сфери духовного життя людей, що сприяє формуванню вмінь самостійно виробляти принципи своєї діяльності, поведінки, спілкування, орієнтуючись на найкращі зразки загальнолюдської та національної культури. Це і є сутністю культурної компетентності, яка передбачає здатність жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними та загальнолюдськими духовними цінностями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К.: К.І.С., 2004. С. 47-52.
2. Бондар С. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: сутність та структура. *Освіта і управління*. 2007. № 2. С. 93-99.
3. Вакуленко О. Формуємо ключові компетенції учнів. *Школа (Шкільний світ)*. 2007. № 11. С. 11-15.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Власов В. Пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва України від середньовіччя до новітньої доби. *Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство в школах України»*. 2013. № 2. 96 с.
6. Власов, В. Історія української культури першої половини XVII ст. Матеріали до уроків. *Історія в школах України*. 2009. № 1–2. С. 6–12.
7. Власов В. С., Кульчицький С.В. Історія України (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2019. 288 с.
8. Гаврилюк Ж.М. Методика реалізації культурологічного змісту в курсі історії України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. Вип. 7. 2012. № 3. С. 46-50.
9. Гаврилюк Ж. М. Методичне забезпечення вивчення культурознавчих тем на уроках історії України. *Історія України. Уроки з історії культури по-новому. 7–11 класи*. Х. : Основа, 2006. С. 5–40.

10. Гаврилук Ж.М. Духовно-моральне виховання учнів засобами культурологічної освіти на уроках історії України у 8–9 класах. *Духовно-моральне виховання молодого покоління. Вітчизняний і зарубіжний досвід: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Остріг: ФОП Фролов М. Ю. 2012. С. 120-125.
11. Державний стандарт профільної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851.
12. Дерхо, В. Методичні умови вивчення пам'яток мистецтва на уроках історії з учнями 7 класу та формування їх естетичних почуттів. *Історія в школі* (листопад – грудень 2008 р.). № 11. С. 23-25.
13. Єсюнін С.М. Прогулянка Проскуровом. Історичний нарис. Хмельницький, 2008.
14. Зінов'єва Т. Формування ключових компетентностей учнів. *Директор школи (Шкільний світ)*. 2005. № 42. С. 19-21.
15. Інтегровані уроки: від теорії до практики. URL: <https://naurok.com.ua/post/integrovani-uroki-vid-teori-do-praktiki> (дата звернення: 30.09.2024).
16. Каленюк І. Використання матеріалів музеїв у практиці викладання історії в школі. URL : http://volyn-museum.com.ua/publ/kivercivskij_rajonnij_kraeznavchij_muzej.
17. Коваленко О.В. Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. Теорія і методика професійної освіти. 2019. Випуск 9. Том 1. С. 94–97.
18. Коляда І., М. Виговський, Н. Загребельна. Роль та місце художньої літератури на уроках історії України. *Історія в школі*. К.: Етносфера. 2007. № 3. С. 23–29.
19. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. / За ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004.
20. Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі

- загальної середньої освіти. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 30.07.2024 р. № 1072.
21. Крутенко О.В. Формування ключових компетентностей учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Загальнокультурна компетентність: науково-методичний посібник. Черкаси:
22. Локшина О. І. Становлення компетентнісної ідеї в європейській освіті. К.: Педагогічна думка, 2009. С. 21–30.
23. Лиховид І. Два вчителі, одна тема і дві оцінки за раз: що таке бінарний урок та як його провести. URL: <https://nus.org.ua/articles/dva-vchyteli-odna-tema-i-dvi-otsinky-za-raz-shho-take-binarnyj-urok-ta-yak-jogo-provesty/> (дата звернення: 30.09.2024).
24. Малієнко Ю., Ремех Т. Віртуальні екскурсії в контексті онлайн-навчання учнів. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727872/1/3Muzey_tezy_COVID_w_eb-4-259-263.pdf. (дата звернення: 30.09.2024).
25. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Ін-т пробл. виховання АПН України. К.: Промінь, 2006. 432 с.
26. Мацейків Т.І. Етнокультурна спрямованість змісту шкільної освіти. Чернівці, вип. 78. 2003. 32 с.
27. Мацейків Т. І. Методика реалізації етнокультурної складової змісту історії України у 7-8 класах : методичний посібник. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.
28. Мацейків Т. Формування громадянської компетентності та національної ідентичності на уроках історії в музеї. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722598/1/D1%96_2020-2.pdf. (дата звернення: 30.09.2024).

- 29.Мельник С.А. Інтегрований урок як засіб формування загальнокультурної компетентності учнів основної школи. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C.
- 30.Мудрий М., Аркуша О. Історія: Україна і світ: (інтегр. курс, рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2018. 288 с.
- 31.Мудрий М., Аркуша О. Історія: Україна і світ: (інтегр. курс, рівень стандарту): підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 304 с.
- 32.Нестеренко Т. С. Формування культури особистості як шлях досягнення загальнокультурної компетентності молодшого школяра //Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 93. С. 119-123.
- 33.Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Ухвалено рішенням Колегії МОН України від 27.10.2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
- 34.Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Освіта в контексті стратегічних завдань розвитку України. *Директор школи*. 2005. № 5. С. 4-33.
- 35.Олексюк О.М. Засоби масової інформації у формуванні загальнокультурної компетентності учнівської молоді. URL: www.nbuv.gov.ua/e-journals/osdys/2010.
- 36.Островерхова Н. Інтегрований урок та його аналіз. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/714/> (дата звернення: 30.09.2024).
- 37.Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65-69.
- 38.Проміняв балетні туфлі на берці: історія легенди балету, який загинув у бою за Донеччину. URL:

- <https://tsn.ua/lady/news/obschestvo/prominyav-baletni-tufli-na-berci-istoriya-legendi-baletu-yakiy-zagynuv-u-boyu-na-donechchini-2159245.html> (дата звернення: 15.09.2024).
39. Просяник С.В. Методика проведення віртуальних екскурсій при викладанні історії в 9 класі. URL: <file:///C:/Users/user/Desktop/15-Chapter%20Manuscript-535-1-10-20221027.pdf>. (дата звернення: 30.09.2024).
40. Ржепецький, Л. А. Формування національної свідомості школярів у процесі вивчення культури українського народу на уроках історії України. Наукові праці. Вип. 15. Педагогічні науки. Миколаїв: МДГУ ім. П. Могили, 2003.
41. Скороход О. Артист балету, що опанував гранатомет: пам'яті Олександра Шаповала. URL: <https://censor.net/ua/r3509290> (15.09.2024)
42. Сніховська Н.А. Розвиток компетентностей школярів засобами мистецтва. URL: <https://urok-ua.com/rozvytok-kompetentnostej-shkolyariv-zasobamy-mystetstva>.
43. Тернопільська В.І. Культура особистості школяра: постановка проблеми. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2005 (24). С. 130–133.
44. Удовиченко І.В. Музейна педагогіка: теорія і практика: науковометодичний посібник. Київ: Лотос, Національний музей історії України, 2017. 72 с.
45. Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 122 с.
46. Цвікальська Г.О. Література і мистецтво в шкільному курсі нової історії. Посібник для вчителів. К.: Рад. Школа. 1978. 110 с.

Виконала магістрантка
2 курсу ЗМІ 61 групи

Корба О.М.

Робота допущена до захисту

Завідувач кафедри
к.і.н., доцент

Островий В.М.

Декан факультету
д.пед.н., професор

Бучківська Г.В

25 листопада 2024 р.